

BULLETIN OF ECONOMIC THEORY AND ANALYSIS

Journal homepage: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beta>

Sürdürülebilirlik ve ESG Kapsamında Tedarik Zincirlerinde Özen Yükümlülüğü

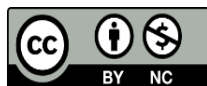
Hikmet Gülçin BEKEN <https://orcid.org/0000-0002-1664-456X>

To cite this article: Beken, H., G. (2025). Sürdürülebilirlik ve ESG Kapsamında Tedarik Zincirlerinde Özen Yükümlülüğü. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 10(3), 1019-1057.

Received: 01 Jan 2025

Accepted: 05 Jul 2025

Published online: 18 Oct 2025

This manuscript is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License ([CC BY NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)).

©All right reserved

Bulletin of Economic Theory and Analysis

Volume 10, Issue 3, pp. 1019-1057, 2025

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/beta>

Original Article / Araştırma Makalesi

Received / Alınma: 01.01.2025 Accepted / Kabul: 05.07.2025

Doi: <https://doi.org/10.25229/beta.1611213>

Sürdürülebilirlik ve ESG Kapsamında Tedarik Zincirlerinde Özen Yükümlülüğü

Hikmet Gülçin BEKEN^a

^a Doç. Dr. Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Gümüşhane, TÜRKİYE

<https://orcid.org/0000-0002-1664-456X>

Öz

Karmaşık ve dinamik tedarik zincirleri içerisinde insan hakları ve çevreye ilişkin ihlaller sıklıkla görülmektedir. Küresel düzeyde yaşanan çevresel, ekonomik, sosyal ve iklim değişikliği kaynaklı riskler ve sorunlar karşısında şirketler faaliyetlerini çevresel-sosyal-yönetimsel (ESG) bağlamda gerçekleştirmelidir. Tedarik zincirlerinin sürdürülebilirliği ve etik tedarik zincirlerinin oluşumunda kurumsal hesap verebilirliğin tedarik zincirlerine yansımaları iş dünyasına yönelik uluslararası standartlar, rehber ilkeler ya da günümüzde sıklıkla benimsenmeye başlayan özen yükümlülükleri üzerinden gerçekleştirilmektedir. Özen yükümlülükleri bu bağlamda, kurumsal anlamda gönüllü hesap verebilirlikten zorunlu hesap verebilirliğe geçişi de nitelendirmektedir. Hem Avrupa hem de Avrupa dışı bölgelerde zorunlu insan hakları özen yükümlülüklerinin artarak benimsendiği görülmektedir. Hesap verebilirliğin küresel tedarik zincirlerindeki yansımaları olan bu zorunlu özen yükümlülükleri insan haklarının korunması kadar çevresel konuları da kapsar hale gelmiştir. Çalışmada karşılaştırmalı olarak incelenen Alman Tedarik Zinciri Özen Yükümlülüğü Kanunu (LkSG) ve AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespiti Direktifinin gerçekleştirilmesinin temel motivasyonlarına ve bu düzenlemelerin beklenen ekonomik ve ticari etkilerine yer verilmektedir.

Anahtar Kelimeler
Sürdürülebilirlik, ESG,
Tedarik Zinciri,
İnsan Hakları Özen
Yükümlülüğü

JEL Kodu
Q56, F18, F38

İletişim Hikmet Gülçin BEKEN ✉ hgulcin.beken@gumushane.edu.tr ☎ Gümüşhane Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, Gümüşhane, Türkiye.

Atıf Beken, H. G. (2025). Sürdürülebilirlik ve ESG kapsamında tedarik zincirlerinde özen yükümlülüğü. *Bulletin of Economic Theory and Analysis*, 10(3), 1019-1058.

This manuscript is licensed under Creative Commons Attribution NonCommercial 4.0 International License ([CC BY NC](https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/)).

Human Rights Due Diligence in Supply Chains within the Scope of Sustainability and ESG

Abstract

Environmental and human rights violations are common in complex and ever-changing supply chains. Companies should conduct their operations in an environmental-social-governance (ESG) framework in light of the risks and problems associated with global environmental, economic, social, and climate change. International standards, business-world rules, or due diligence are commonly used today to ensure supply chains are sustainable and reflect corporate accountability in the creation of ethical supply chains. The shift from voluntary institutional accountability to mandatory accountability in this context is further characterized by due diligence. Both European and non-European regions seem to be implementing mandatory human rights due diligence obligations at an increasing rate. As a reflection of accountability in global supply chains, these mandatory due diligence obligations have expanded to include both human rights protection and environmental issues. The German Supply Chain Due Diligence Act (LkSG) and the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive are compared in this paper, along with the main motivations for their implementation and the expected financial and corporate effects of these laws.

Keywords

Sustainability, ESG, Supply Chain, Human Rights Due Diligence

JEL Classification

Q56, F18, F38

1. Giriş

Ülkeler açısından uluslararası ticaret ve yatırım, büyüme ve kalkınmayı, yaşam standartlarının ülkeler arasında yakınsamasını ve yoksullukla mücadeleyi destekleyici olmuştur. 2008 sonrasında büyümeleri sabit kalan küresel değer zincirlerine¹ çevresel ve toplumsal sorunların entegrasyonu kaynaklı daha iyi şekilde yönetilmelerine ilişkin artan talepler; ticaretin, küreselleşmenin ve tedarik zincirlerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu bağlamda *sorumlu iş dünyası* ilkeleri ve standartları işletmelerin sürdürülebilir kalkınmaya katkısına ilişkin beklentileri şekillendirirken gerçekleştirdikleri faaliyetlerin tedarik zincirleri ve iş ilişkileri aracılığıyla olası olumsuz etkilerini azaltmaktadır. OECD Çok Uluslu Şirketlere Yönelik Kılavuz İlkeleri bu noktada uluslararası sorumlu iş ilkeleri olarak; faaliyetleri, tedarik zincirleri ve diğer iş ilişkileri kapsamında işçiler², insan hakları, çevre, tüketiciler ve rekabet ile ilişkili ortaya çıkabilecek olumsuz etkilere yönelik tavsiyelerin uygulanmasını ister (OECD, 2021; World Bank 2020).

İş dünyasında *sürdürülebilirlik yönetimi* ana akımlaştırılırken Küresel Güney'den Küresel Kuzey'e, üreticilerden küresel alıcılara ve tüketicilere, emekten sermayeye doğru büyük ve gizli bir

¹ Küresel değer zincirlerinin, çevre üzerindeki olumsuz etkileri (ulaşımdaki yüksek karbon salımlarından ürünlerin ambalajlanmasındaki aşırı atıklara kadar) hakkında World Bank (2020) bakılabilir.

² 24 Nisan 2013' de Bangladeş'de çoğunluğu tekstil işçisi olan 1100'den fazla kişinin çöken binada hayatını kaybettiği Rana Plaza faciası (ILO, 2023) ve Pakistan'da 2012 yılında bir tekstil fabrikasında çıkan ve sonucunda 260 kişinin hayatını kaybettiği yangın (Business & Human Rights Resource Centre, 2015) küresel ölçekte insan hakları ve çalışma koşulları ihlallerinin en bilinen örneklerindendir.

değer aktarımı yaşanmaktadır. Küresel değer zincirlerindeki lider firmalar, tedarikçiler arasında çevresel iyileştirmeyi³ teşvik etme çabası altında ekstra değer elde ederken uyum göstermenin maliyetlerini ve risklerini karşı tarafa itmektedir. Çevresel iyileştirme stratejilerinin özellikle Küresel Güney'de bulunanlar için çevre açısından olumsuz dağıtımsal sonuçları bulunmaktadır (Ponte, 2022).

Küresel tedarik zincirlerinde uluslararası düzeyde dış kaynak kullanımının artması aslında istihdam üzerinde önemli etkiler ortaya çıkarmaktadır. Küresel tedarik zincirleri daha yüksek katma değerli faaliyetlere ve nitelikli işçilerin istihdamına yol açabilse de özellikle düzgün işler noktasında bazı ülkelerde yoğun üretim ve teslimat baskılarından kaynaklı düşük ücret düzeyi, kötü çalışma gibi koşullar ortaya çıkarabilmektedir (ILO, 2016). Bununla birlikte işçiler üzerinde son dönemlerde iklim değişikliği, gelişmiş ülkelerde yaşanan nüfus ve emek arzının yetersizliği buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde artan nüfusla kendini gösteren birbirine ters demografik trendlerin varlığı, kamu sağlığı ve kurumsal sorumluluk bağlamında başka önemli baskılar da ortaya çıkmaktadır (Tirschwell vd., 2024).

Sorumlu iş dünyası gerçekleştirilen faaliyetlerin olumlu etkisini arttırıcı, negatif etkilerini ise azaltıcı şekilde hareket etmeye çalışmaktadır. İşçilerin hakları bağlamında sorumlu iş dünyası onların haklarını güvence altına almak, işçi temsilcileri ile diyalog kurmak ve işçilerin şikayetlerini dikkate alacak kapsayıcı bir sistem kurulmasının ifadesidir (ILO, 2019:11). Ancak zengin ülkelerin ve iş dünyasının satın alma pratikleri, küresel tedarik zincirinin ön saflarındaki düşük gelirli ülkelerdeki sömürüyü daha da arttırmaktadır. G-20 uluslarının dünya ticaretinde %75'den fazla payı bulunmakta ve tükettikleri pek çok ürün zorla çalıştırma riski ile elde edilmektedir. Bu ülkelerin yıllık US\$468 milyar değerindeki ithalatları modern kölelik koşullarındaki ürünler olma riskini taşımaktadır. G-20 ülkelerinin ithal ettiği ürünlerden modern kölelik koşullarındaki ürünler arasında en üstteki beş ürün; elektronik ürünler (US\$243.6 milyar), giyim (US\$147.9 milyar), palm yağı (US\$19.7 milyar), güneş panelleri (US\$14.8 milyar) ve tekstil (US\$12.7 milyar) olmaktadır (Walk Free, 2023).

Kapsamı ve şekli açısından tek bir tanımı bulunmasa da modern kölelik bir kişinin başka biri üzerindeki kontrolü, aralarındaki ilişkideki gönülsüzlük ve sömürü boyutlarıyla ifade

---

³ Çevresel iyileştirmenin değer ve tedarik zincirleri üzerindeki etkisi için Krishnan vd., (2022), Navarrete vd. (2020), Ponte (2022) incelenebilir.

edilmektedir (Mende, 2019). Modern kölelik bir kişinin tehdit, şiddet, işkence, zorlama, kandırma, gücün kötüye kullanımı karşısında ortaya çıkan sömürüyü reddedememesi ya da bırakamaması durumudur. Zorla çalıştırma, zorla evlendirme, borç esareti, insan kaçakçılığı, cinsel sömürü ya da kölelik benzeri pratikler- zorla evlilik, çocukların sömürüsü ya da satılması gibi isimler alabilir. Modern kölelik; zorla çalıştırma, insan kaçakçılığı, kölelik ve köleliğe benzer uygulamaların kesişim noktasında yer almaktadır (Walk Free, 2023).

Modern kölelik çok çeşitli uygulamaları kapsayan şemsiye terim olarak Avrupa’da, İngiltere Modern Kölelik Yasası sonrasında genellikle tedarik zincirlerini işaret edecek şekilde kullanılmakta (Yagci-Sokat, 2022) ve farklı bağlamlarda ortaya çıkmaktadır (Crane vd., 2021). Tedarik zinciri faaliyetleri modern kölelik probleminin önemli bir parçasını oluşturabilir. Artan şeffaflık, düzenleme ve müdahaleler aracılığıyla devletlerin doğrudan şirketlerin gücünü kontrol etmeleri bu anlamda tedarik zinciri boyunca karşılaşılan insan hakları ve çevreye ilişkin ihlallerin, zorla çalıştırma ve modern köleliğin önlenmesinde başvurulacak yöntemler arasındadır (New, 2015).

Yoksulluktan toplumsal cinsiyet ayrımcılığına kadar pek çok risk faktörü modern köleliğin engellenmesi için temel bir mücadele alanıdır. Modern kölelikle etkin bir şekilde mücadele etmek adına 2030 BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri 8.7 gibi zorla çalıştırmanın, modern köleliğin, insan kaçakçılığının ve çocuk işçiliğin sona erdirilmesi hedefinde başarılı olmak için tüm bu belirleyici faktörler ve riskler hesaba katmalıdır. Hemen hemen her ülke modern kölelikle kendi ulusal politikaları ve yasaları ile mücadele etmeye odaklı olmakla birlikte bu sorunlara çözüm bulunmasında sivil toplum, özel sektör ve kamu birlikteliği sağlanmalıdır. 2021 yılında yaklaşık 50 milyon insan modern kölelik koşullarında kalmış ve bunlardan 28 milyon kişi zorla çalıştırılan ve 22 milyonu da zorla evlendirilenler içerisinde yer almıştır (Walk Free, 2023).

2. Tedarik Zinciri ve Tedarik Zinciri Sürdürülebilirliği

“Küresel tedarik zinciri”, mal veya hizmet üretmek, bunları girdiler ve çeşitli geliştirme, üretim ve dağıtım aşamaları yoluyla tüketicilere ulaştırmak için gerekli faaliyetlerin sınır ötesi organizasyonunu ifade eder (ILO, 2016). Küresel tedarik zincirleri önemli kalkınma fırsatları ve toplumsal faydalar yarattığı gibi aynı zamanda zorla çalıştırma, çocuk işçiliği ya da çevresel zarar gibi riskler de doğurmaktadır. Küresel tedarik zincirleri ile ilişkili ekonomik büyüme ve sürdürülebilirlik amaçlarının dengelenmesi ülkeler açısından bazı meydan okumaları da ortaya

çıkartır. Bu nedenle sorumlu iş yapma kurallarını destekleyen uluslararası standartlar, tedarik zincirine ait riskleri işaret edecek şekilde firmaların mevzuat zorunlulukları, tedarik zinciri özen yükümlülüklerinin nasıl yerine getirileceğine dair işletmelere rehberlik, olumsuz etkilerin mağdurlarına yönelik önleyici çözümlere erişim gibi çeşitli araçlar ve mekanizmalar geliştirilmiştir (OECD, 2017).

Tedarik zinciri yönetimi ve satın alma süreçlerinde insan hakları ve çalışma koşulları, şeffaflık, adil rekabet, çevresel sürdürülebilirlik ve güvenlik konuları genellikle en çok etik sorunlarla karşılaşılacak alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda etik ve tedarik zincirlerinin kesiştiği ilk boyut adil ticaret noktasıdır. İkincisi, üretken ve pozitif bir tedarikçi ilişkisinin sağlanabilmesi noktasıdır. Üçüncüsü, şirketlerin, ev sahibi ülkede izin verilebilir olsa bile, yolsuzluk uygulamalarından ve insan hakları ihlallerinden kaçınmasıdır (Gordon, 2023).

Tedarik zincirlerinde aşağı ve yukarı yönlü bilgi ve ürün akışı gerçekleşmektedir. Tedarik zincirinin aşağı yönlü kısımda gerçekleşen insan hakları ihlalleri tüm hak türlerini ve sahiplerini etkilemektedir. Mal ve hizmetlerin son kullanıcı ve tüketicilere sunulması, bu mal ve hizmetlerin diğer firmalar tarafından nasıl kullanıldığı, lojistikte işçilerin durumu gibi bir ürünün fabrikadan çıktıktan sonraki sürecinde insan haklarına olan etkisi aşağı yönlü etkinin örneğidir. Aşağı yönlü tedarik zincirlerinde işçi hakları, ekonomik-sosyal-kültürel haklar, medeni ve siyasi haklar alanında etkiler görülebilmektedir (Holly vd., 2024a).

Hem küreselleşme süreci hem de çok uluslu şirketlerin gücü veri alındığında özellikle gelişmekte olan ülkelerde, işçilerin ve çevrenin korunmasına yönelik politikaların uygulanması noktasında işçiler ve tedarikçiler üzerinde kurulan rekabet ve maliyet baskısı ile *dibe doğru yarış* ortaya çıkabilecektir (Anner, 2015; Chen & Dar-Brodeur, 2020; Im & McLaren, 2023). Dibe doğru yarış özellikle gelişmekte olan ülke tedarik zincirleri içerisinde işçilerin sosyal güvenlik, örgütlenme, iş güvenliğine ilişkin haklarını olumsuz etkilerken doğal kaynakların tükenmesine, ÇUŞ'lara olan bağımlılığın artmasına da neden olabilecektir.

Tedarik zinciri sürdürülebilirliği; ürün ve hizmetlerin yaşam döngüsü boyunca, çevresel, sosyal, ekonomik etkinin yönetimi ve iyi yönetim uygulamalarının desteklenmesi anlamına gelmektedir. Tedarik zinciri sürdürülebilirliği şirketlerin ekonomik, sosyal, etik ve çevresel şekilde gelecekte de ihtiyaçlarını karşılamaya devam edebilmesini sağlar (UN Global Compact, 2015). Dolayısıyla, bir şirketin yatırımlarının, satın alma kararlarının ve operasyonel faaliyetlerinin

olumlu çevresel, sosyal ve yönetişimsel (ESG) etkiye ulaşmak ve ortaya çıkabilecek zararların azaltılması için şekillendirilmesi anlamına gelmektedir. Bu, iş açısından önemliliklerine bağlı olarak, çalışma standartları, tedarikçi çeşitliliğini arttırmak, çocuk işçiliğin ortadan kaldırılması, emisyonların azaltılması⁴ ve iklim değişikliğine dayanıklılıktan adil olmaya kadar çok çeşitli konuları kapsamaktadır. Ancak, şirketler, hükümetler ve kâr amacı gütmeyen gruplar düşünüldüğünde tedarik zinciri sürdürülebilirliğinin tek bir tanımı bulunmamaktadır (WEF, 2022:4).

Çevresel-sosyal ve kurumsal yönetim (ESG), sürdürülebilirliğin sağlanması ve toplumsal olarak sorumlu yatırım yapılması düşüncelerinden ortaya çıkmıştır. ‘E’ bileşeni enerji etkinliği, karbon ayak izi, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik vb. alanları içerir. ‘S’ bileşeni çalışma koşulları, ücretler, insan hakları vb. beşerî sermaye ve toplumsal adaletle ilişkili konuları kapsar. ‘G’ ise bu iki bileşenin yönetilmesi ile ilgilidir (Bergman vd., 2020). Günümüzde S’nin kapsamı içerisinde insan hakları, işgücü, işyeri sağlığı ve güvenliği, ürün kalitesi ve güvenliği de yer almaktadır (Neilan vd., 2020). Ayrıca, endüstriyel kazalar, kurumsal sosyal sorumluluk, üçüncü tarafa ait riskler, tüketici ilişkileri, ayrımcılıkla mücadele politikaları da ‘S’ bağlamında değerlendirilmelidir. Avrupa hukuku perspektifinden "S" boyutu, açıkça sürdürülebilirlik kavramının bir parçasını oluşturmaktadır (Schreuders, 2020).

ESG, tedarik zincirlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında ve sürdürülebilir dönüşümün gerçekleştirilmesinde her üç boyutun da kapsanması ile ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilir tedarik zinciri programları oluşturmak ve uygulamak noktasında günümüzde evrensel düzeyde insan hakları ve çalışma koşulları, karbonsuzlaştırma ve döngüsel ekonomi ön plana çıkmaktadır (Deloitte, 2023). Sürdürülebilir tedarik zincirleri, özen yükümlülüklerini yönetim sistemlerine entegre edince ortaya çıkabilecek riskleri yakalayabilecektir. Sürdürülebilirlik risklerini azaltmak şirketleri büyük önleyici maliyetlerden koruyacaktır. Uzun vadede sermayenin azalan maliyeti ve içsel faydalar (artan verimlilik, değer yaratımı) da gözden kaçırılmamalıdır (OECD, 2017: 7).

---

⁴ İklim değişikliği açısından tedarik zinciri CO₂ emisyonlarına bakıldığında tedarik zinciri emisyonlarının ortalama olarak doğrudan gerçekleştirilen faaliyetlerin emisyonlarından 11,4 kat daha fazla olduğu görülmektedir. Dolayısıyla sera gazı salımının azaltılmasında tedarik zinciri faaliyetleri mutlaka ele alınmak zorundadır. Bu da bizi özellikle sürdürülebilir tedarik zinciri kavramına bir kez daha getirmektedir (CDP, 2023).

3. Özen Yükümlülüğü

Özen yükümlülüğü faaliyetleri şirketlerin yasalarda da belirtilen toplumsal beklentileri karşılamak için devletlerin bugüne kadar zaten kullandıkları yasal araçlardan ortaya çıkmaktadır. Düzenleyici özenli inceleme faaliyetleri Rehber İlkeler ve diğer uluslararası araçlar içerisinde tanımlanan süreçlerle tutarlı çeşitli yasal sistemler içerisinde bulunmaktadır (De Schutter vd., 2012). Özen yükümlülüğü, ÇUŞ'lar için OECD Rehber İlkelerinde belirtilen insan hakları, çalışma ve endüstri ilişkileri dahil, çevre, rüşvet ve yolsuzluk, tüketici çıkarı, sorumlu iş dünyası ilkeleri vb. konularla ilişkili potansiyel olumsuz etkileri işaret etmekte ve firmaların bu etkileri önlemesi ve azaltması konusuna yardımcı olmaktadır (OECD, 2018).

Özen yükümlülüğüne ilişkin düzenlemelere duyulan ihtiyacın arkasında hissedarların sınırlı sorumluluğu ve yasal özerkliğin şirketlere tedarikçilerinin ya da taseronlarının ihlallerinden kaynaklı sorumluluklardan kaçınmasına fırsat vermesi bulunmaktadır (Clerc, 2021). İnsan hakları özen yükümlülüğü, çalışma standartlarının kontrol edilme aracı olarak şirketlerin tedarik zincirindeki risklerinin yönetilmesine yardımcıdır (Deloitte, 2023).

Özen yükümlülükleri yaygın olarak kullanılmaya başlansa da eksik kaldığı bazı noktalar bulunmaktadır. İlki, sorumluluğun belirlenmesinde ÇUŞ'ların faaliyetlerini düzenlemek adına tek bir süreç olarak görülmelerinin ortaya çıkaracağı sorunlardır. Ayrıca, zarar durumunda bunu karşılayacak bir hukuki sorumluluk rejimi olmadığında zorunlu durum tespiti varlığı, etkilenen bireyler ve topluluklar açısından anlamsız kalacaktır. Şirketler tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerini önlemeye yönelik tartışmaları ve tedbirleri sadece özen tespiti yükümlülüğüne indirgemek son derece sınırlayıcıdır ve devletlerin *önleyicilik* konusunda oynayabileceği birincil rolü göz ardı etmektedir (FIAN International, 2022:6-7).

Özen yükümlülüğü ile gerçekleştirilen uygulamaların tüm insan hakları ihlallerini kapsaması mümkün olmayacaktır. Ekonomik faaliyet düzeyi, ulusal yasal sistemler vb. unsurlar farklılaştığı için çeşitlilik gösteren sonuçlar ortaya çıkabileceği de unutulmamalıdır (De Schutter vd., 2012). Ayrıca sadece firmaların değil sendikaların, sivil toplumun ve diğer paydaşların da bu süreçte dahil olması etkinlik adına gereklidir. Devletlerin, insan haklarının korunmasına ilişkin kurumsal sorumluluk ve yükümlülüğüne de katkıda bulunmaktadır (Krajewski vd., 2021: 558). Ancak tek başına bir politika çözümü olarak şirketlerin insan hakları durum tespiti düzenlemeleri,

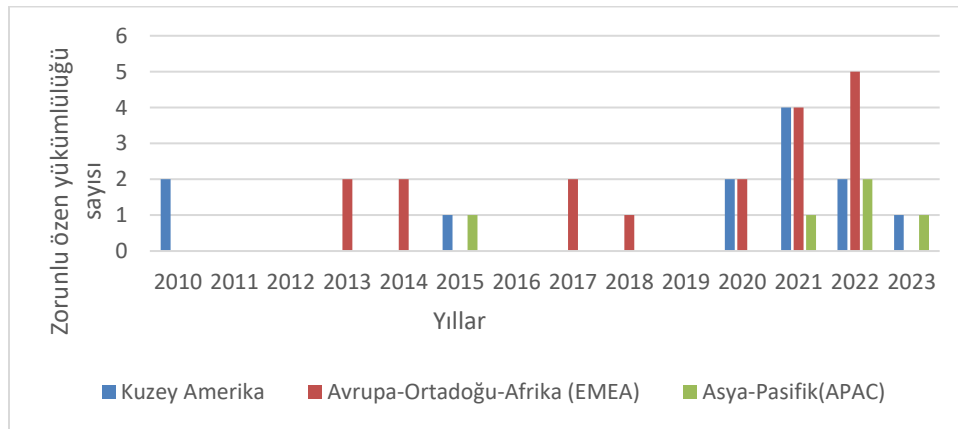
ulusötesi şirketlerin meşrulaştırılmasına katkıda bulunmakta ve insan haklarının yorumlanmasında siyasi otoritelerini artırma tehlikesini de barındırmaktadır (Scheper, 2017).

Büyük firmaları hedef alan ve tedarik zinciri boyunca kademeli bir etki öngören durum tespiti yasalarına bakıldığında pek çok sosyal ve çevresel problemin aslında yüksek derecede yoğunlaşmış piyasalarda ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda durum tespiti yasalarına yönelik eleştiri, toplumsal ve çevresel zararların nedeninin çağdaş kapitalist sistemin kendisi olduğunu kabul etmeden, mevcut kapitalist modeldeki sorunların gerçek kaynağına odaklanılmamasına ilişkindir (Marzano, 2021).

4. Gönüllü İnsan Hakları Düzenlemelerinden Zorunlu İnsan Hakları Düzenlemelerine

İş ve insan hakları konusunda uluslararası standartlar ve düzenlemelerdeki gönüllülük esaslı bir yandan etkilenen bireylere ve toplumlara yeterli bir çözüm olanağı ve yasal bir hesap verebilirlik sağlayamamakta diğer yandan da devletlerin insan haklarının korunması konusundaki yükümlülüklerini sadece gönüllü standartlara indirgemesi nedeniyle aslında hak temelli yaklaşım açısından endişe verici olmaktadır (FIAN International, 2022:4).

İnsan hakları ve iş dünyasında kurumsal sorumluluğun sağlanmasında esnek hukuk kurallarından sert hukuk kurallarına yönelimin bir ifadesi olarak giderek artan sayıda ülkede zorunlu özen yükümlülüğü yasalarının benimsendiği (Grafik 1) görülmektedir (Bright, 2020; Coslin vd., 2020).

Grafik 1. Bölgelere Göre 2010-2023 Döneminde Zorunlu Özen Yükümlülüğü Yasalarının Sayısındaki Artış. Tirschwell vd. (2024).

Hem Avrupa hem de Avrupa dışı bölgelerde insan hakları özen yükümlülüğü noktasında yapılan ilk nesil düzenlemeler (İngiltere Modern Kölelik) genellikle raporlama yükümlülüklerine odaklıdır. İkinci nesil düzenlemeler (Hollanda Çocuk İşçiliği Özen Yükümlülüğü); risk tanımlama, eyleme geçme ve alınan önlemlere ve sonuçlara ilişkin raporlama gibi tam bir insan hakları özen yükümlülüğü getirmektedir. Üçüncü nesil düzenlemeler (Fransız Özen Yükümlülüğü) ise insan hakları özen yükümlülüklerini mevcut kurumsal hukuki sorumluluklar ile bağdaştıran yapıdadır (ECCJ Position Paper, 2018: 2-3).

Zorunlu insan hakları özen yükümlülüğü düzenlemeleri kurumsal sorumluluk noktasında önemli katkılar sunmuş olsa da kurumsal insan hakları ihlallerinin asıl kök nedenlerini işaret edemeyecekleri endişesini yaratmaktadır. Bu yasaların taslak çalışmasında Küresel Güneydeki paydaşların sürece dahil olmaması nedeniyle uluslararası kural yapıcılığın neo-sömürgecilik aracı gibi çalışmasından da ayrıca endişe edilmektedir (Deva vd., 2023). Zorunlu durum tespiti önlemlerinin çevresel ve sosyal problemler karşısında bir çözüm yolu olarak desteklenmesi ve yaygınlaştırılması da bir diğer eleştiri kaynağıdır. Aslında bu durum, yapısal olarak sosyal ve çevresel düzeyde zararlı kapitalist ekonomik sistemin kabul edilmesinden başka bir anlama gelmemektedir (Partzch & Vlaskamp, 2016:984).

Tedarik zincirlerinin karmaşıklığı düşünüldüğünde ortaya çıkan sorunlar karşısında şirketlerin sorumluluk almasında ya yumuşak hukuk düzenlemeleri altında rehber ilkeler (örneğin, BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri⁵ gibi) belirlenir ya da zorunlu özen yükümlülüğü mekanizmalarına ilişkin düzenlemelere gidilir. Gönüllü⁶ durum tespiti uygulamaları ile istenilen sonuçlar alınamadığından sert hukuk kapsamında düzenlemeler ağırlık kazanmıştır. Örneğin, İngiltere'deki Modern Kölelik Yasası⁷ (2015), Fransa'daki Fransız Özen Yükümlülüğü Kanunu

⁵ BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri (2011), insan hakları ve temel özgürlüklerin korunmasına ve saygı durulmasına ilişkin devletin ve ticari işletmenin sorumluluğunu ve eğer bu alanlarda ortaya çıkmış suistimaller varsa bunların telafi edilmesine ilişkin düzenlemelerin tüm devletler ve işletmeler için ayrımcılığın olmadığı bir bağlamda tanınmasını ifade etmektedir. BM ve OECD'nin de vurguladığı gibi kurumsal yatırımcılar insan haklarına saygı anlamında üç kısımdan oluşan bir sorumluluğa sahiptir. Birincisi, (bu alanda verilen) politika taahhüdü, ikincisi özen yükümlülüğü süreçleri ve üçüncüsü çözüme erişimin sağlanmasıdır (PRI, 2020:4).

⁶ Gönüllülük esaslı düzenlemelerden istenilen sonuçların alınamamasında maliyetlerin yüksekliği, piyasa baskısı, yetersiz bilgi, sorumluluklar ve yaptırımlar konusunda hukuki açıklar bulunması, küresel değer zincirinin karmaşık ve parçalı yapısı etkili olmaktadır (Gülenç, 2023).

⁷ İngiltere'de 2015 yılında kabul edilen Modern Kölelik Yasası, temel olarak "mağdurların korunmasına ilişkin hükümler de dahil olmak üzere; kölelik, kulluk, zorla veya mecburi çalıştırma ile insan ticareti hakkında hükümler konulması" vurgusunda bulunmaktadır. Bu yasa ticari şirketlerin tedarik zincirlerinin hiçbir yerinde, kendi işinin herhangi bir bölümünde kölelik ve insan kaçakçılığının gerçekleşmemesi adına aldığı önlemlerin ya da şirketin böyle

(2017), Uygur Zorla Çalıştırmayı Önleme Yasası (2021), Alman Tedarik Zinciri Özen Yükümlülüğü Kanunu (2021) bunun örnekleri arasındadır. Avrupa Birliği (AB) de bu sürece, AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespitine İlişkin Direktif ile katılmaktadır (Martin, 2022).

Hesap verebilirliğin küresel tedarik zincirlerindeki görünümüne, Avrupa ülkelerinde ve AB düzeyinde ortaya çıkan yeni tedarik zinciri düzenlemeleri üzerinden bakmak mümkündür. İlk tedarik zinciri düzenlemeleri ağırlıklı olarak AB Kereste Yönetmeliği veya AB Yenilenebilir Enerji Direktifi gibi çevre sorunlarına odaklanmıştır. BM İş Dünyası ve İnsan Haklarına İlişkin Yol Gösterici İlkelerinin 2011’de kabul edilmesinin ardından, insan haklarına odaklanan ve insan hakları özen yükümlülüğü yaklaşımını temel alan tedarik zinciri düzenlemeleri (Fransız Özen Yükümlülüğü, Hollanda Çocuk İşçiliği Yasası ve Alman Tedarik Zinciri yasası) ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca AB tarafından kabul edilen Çatışmalı Bölgeler Madenleri düzenlemesi (2017)⁸, Ormansızlaşma Yönetmeliği⁹ ve Kurumsal Sürdürülebilirlik Direktifi de bu bağlamda belirtilmelidir. BM Rehber İlkeler yalnızca insan hakları durum tespitine odaklanırken, zorunlu düzenlemeler üzerinden insan haklarının korunmasına çevresel konuların da dahil edilmesi daha yaygın hale gelmeye başlamıştır (Gustafsson vd., 2023: 853). BM Rehber İlkelerinin bağlayıcı olmadığını ve devletler ya da şirketler açısından yeni yasal yükümlülükler yaratmamakla birlikte tüm iş dünyasına uygulandığını da belirtmek gereklidir (Coslin vd., 2020).

Tablo 1

İş Dünyası ve İnsan Hakları Alanında AB Tarafından Alınan Önlemlerden Örnekler

Önem	Yapısı	İfade Edilen Özen Yükümlülüğü
AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespiti Direktifi	Özen yükümlülüğü düzenlemesi	Bazı açılardan farklılıklar bulunsa da BM ve OECD Rehber İlkeleri ile uyumlu durum tespiti düzenlemelerini içermektedir.
Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi	Raporlama zorunluluğu	Uygulanan durum tespiti sürecinin açıklanmasını gerektirir ancak sorumlu iş ilkelerine uyum ya da durum tespitinin uygulanmasını gerekli kılmaz.

bir adım atmadığını gösteren ve kamuya açıklanan bir beyandır. Tedarik zincirleri de bu kanun kapsamı içerisinde yer almaktadır (<https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/data.pdf>).

⁸ Cep telefonlarından arabalara kadar pek çok üründe kullanılan altın, kalay, tantal, tungsten (volfram) gibi hammaddelerin siyasi açıdan istikrarsız bölgelerdeki silahlı gruplar tarafından zorla çalıştırma ile elde edilmeleri nedeniyle AB’ye ihraç edilemeyeceğini ifade etmektedir (https://policy.trade.ec.europa.eu/development-and-sustainability/conflict-minerals-regulation_en)

⁹ 2023 yılında uygulanmaya başlayan yasa ile AB vatandaşlarının tükettiği ürünlerin dünya çapında ormansızlaşmaya veya ormanların bozulmasına katkıda bulunmadığını garanti eden kurallar (https://environment.ec.europa.eu/topics/forests/deforestation/regulation-deforestation-free-products_en) içermektedir.

Avrupa Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları	Raporlama standardı	Avrupa Sürdürülebilirlik Raporlama Standartları, BM ve OECD durum tespiti ilkelerindeki yaklaşımlardan bazı örneklerle ayrılrsa da OECD durum tespiti ilkelerinde tanımlanan haliyle özen yükümlülüğü kavramına başvuruda bulunulur ve uygulanır.
Sürdürülebilir Finans Bildirim Düzenlemesi		Olumsuz etki bildirimi finansal piyasa katılımcılarının "sorumlu iş dünyası" durum tespitine ait uluslararası standartlara bağlılık açıklamalarını gerektirir.
Yeşil Taksonomi	Çevresel olarak sürdürülebilir faaliyet listeleri üzerinden bir sınıflandırma sistemi	Asgari koruma önlemleri (Madde 18) ile uyumlu olarak gerekli özen yükümlülüğünün uygulanmasını gerektirmesi beklenir.
ESG Derecelendirme Düzenlemesi	ESG derecelendirme faaliyetlerinin güvenilirliği, şeffaflığı, bağımsızlığı ve bütünlüğünü geliştirecek bir düzenleme	Özen yükümlülüğüne herhangi bir atıf bulunmamaktadır.
Çatışmalı Bölgeler Madenleri Düzenlemesi	İthalat kontrolü	Kalay, tantal, tungsten ve altın ithalatına ilişkin yüksek riskli ve çatışmadan etkilenen alanlara yönelik sorumlu tedarik zincirleri, OECD durum tespit ilkelerinde belirtilen özen yükümlülüklerini gerektirir.
Kereste Yönetmeliği	İthalat kontrolü	Düzenlemedeki gerekliliklerle paralel şekilde kereste ve kereste ürünlerinde özen yükümlülüklerinin devamını gerekli kılar.
Ormansızlaşma Yönetmeliği	İthalat kontrolü	Soya, palm yağı, kakao vb. ürünlerde ve deri, çikolata gibi türetilmiş ürünlerde durum tespitini gerekli kılmaktadır. Özen yükümlülüğü süreci toplanan bilgilere dayalı bir risk değerlendirmesi içermelidir; şirketler riski azaltıcı önlemler almalıdır. Durum tespiti sistemleri ve atılan adımlar hakkında kamuya rapor vermelidir.
Zorla Çalıştırma ile Üretilen Ürünlerin Yasaklanması Düzenlemesi	İthalat kontrolü	Şirketlere gerekli özen yükümlülüğünü gösterme konusunda bir yükümlülük getirmemekte ancak şirketlerin düzenlemeyi ihlal edip etmediklerinin değerlendirilmesinde özen yükümlülüğü performansına bakılmasında yetkili makamlara izin verilmektedir.

Kaynak. Holly vd., (2024b:4-9).

Tablo 1 ile gösterilen tüm bu düzenlemelerin ortak noktası tedarik zinciri boyunca doğrudan ya da dolaylı olarak belirli yasal hükümlere uyumu gerektirmesidir. Bu bağlamda, standartlar ve sertifikalar, düzenlemeler bağlamında önemli bir rol oynamaktadır (Harings vd., 2024). AB çapında sürdürülebilirliğe odaklı tüm bu yasal düzenleme ve direktiflerin gerçekleştirilmesinin arka planına bakıldığında kıtanın 2050 yılı ile iklim nötr olma hedefi kapsamında iklim değişikliği ile mücadele, çevrenin ve insan haklarının korunması, adil rekabet bağlamında ortak standartların getirilmesi, yatırımcıların talepleri, küresel ölçekte siyasi ve ekonomik gücü elde etmede alana ilişkin kuralları koyucu bir role sahip olmak istemesi yer almaktadır. Özen yükümlülüğü, ithalat

kontrolü, raporlama zorunluluğu ve standartları, sürdürülebilirlik kontrolleri ve ESG derecelendirmelerini içeren bu örnekler insan hakları ihlallerini önleme, çevreyi koruma, iklim değişikliği ile mücadele amaçları ile ön plana çıkmaktadır. AB düzleminde bakıldığında jeo-politik ve jeo-stratejik amaçlar da rekabet edebilirlik ve küresel ekonomik düzendeki güç ilişkileri noktasında etkili olmaktadır. Bu düzenlemeler Birlik üzerinde olduğu kadar gelişmekte olan ve en az gelişmiş ülkeler için de önemli ekonomik ve ticari etkiler yaratacaktır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Alman Tedarik Zincirleri Özen Yükümlülükleri Kanunu (LkSG) ve AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespiti Direktifinin özellikleri ve ortaya çıkması beklenen etkileri iki düzenlemenin karşılaştırılması üzerinden değerlendirilecektir.

4.1. Alman Tedarik Zinciri Özen Yükümlülüğü Yasası (LkSG)

Ocak 2023 ile yürürlüğe giren LkSG¹⁰ küresel tedarik zincirlerinde çevresel standartların ve insan haklarının korunmasını amaçlamaktadır. Almanya’da işletmeler özen yükümlülüğüne ilişkin gereksinimleri karşılamakla ve ihlallere karşı önleyici, hafifletici ya da ortadan kaldırııcı eylemleri hayata geçirmekle yükümlüdür. Bu kanun mevcut uluslararası düzenlemelerin gözlemlenmesi ve Küresel Güneydekilerin yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve çevrenin korunması amacını vurgulamaktadır (BMZ, 2023). Bu düzenleme ile özel bir korumaya tabii olan bir dizi insan hakkı ihlalinin önlenmesine çalışılmaktadır. Ayrıca, 2026 yılında bu koşullarda ne kadar iyileşme sağlandığına ilişkin değerlendirme yapılacaktır (Langbein, 2023:106-107).

Yönetim merkezi ya da şubesi Almanya’da bulunan ve en az 3000 çalışanı olan firmalar 2023 yılı ve en az 1000 çalışanı olan işletmeler 2024 itibarıyla bu kanun kapsamı içerisinde yer almaktadır. Küçük işletmeler ve yabancı tedarikçiler bu kanun kapsamında yer almamaktadır. Bununla birlikte, kanunun Alman bir firmaya tedariki olan işletmeler açısından dolaylı etkisi bulunabilmektedir (BMZ, 2023). LkSG, yasal yapısına bakılmaksızın herhangi bir endüstrideki tüm şirketlere uygulanacaktır (Grabosch, 2021:2).

Düzenlemenin 3000’den fazla çalışanı olan firmalara ve mevcut tedarik zincirine uygulanmasının nedeni aşırı bürokrasiden kaçınmak ve yeni zorunlulukların bunları tamamlayabilecek kadar geniş olan firmalar üzerine uygulanabilmesidir. Kurumsal risk analizinin

¹⁰ Yasanın İngilizce çevirisine https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/Internationales/act-corporate-due-diligence-obligations-supply-chains.pdf?__blob=publicationFile&v=4, adresinden ulaşılmıştır.

sadece şirketin kendi faaliyetleri ve doğrudan tedarikçiler ile sınırlandırılması düzenlemenin ulaşabileceği alanı kısıltır. Tedarik zincirinin herhangi bir aşamasında insan hakları ya da çevresel şartların ihlali ortaya çıkabileceğinden sadece birincil tedarikçilere özel olarak odaklanmak yerine daha bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi gerekli olmaktadır (Maihold vd., 2021: 3).

LkSG kapsamına bakıldığında aslında yasada vurgulanan tedarik zincirinin *değer zinciri* kavramına denk geldiği anlaşılmaktadır. Yükümlülükler doğrudan yaklaşık 4.800 firmaya uygulanır ve sözleşme hükümleri aracılığıyla genişletilmektedir. Düzenli risk analizi yapma görevi, kendi iş alanı ve doğrudan tedarikçilerle sınırlıdır. Ancak beklenen risk durumları için amaca özel risk analizi BM Rehber İlkelerinin gerekliliklerine uygun şekilde değer zincirinin her yerindeki riskleri potansiyel olarak kapsamaktadır (Grabosch, 2021:7). Hukuki sorumluluğun kapsam dışı bırakılması, yükümlülüklerini yerine getirmede başarısız olan firmalara yönelik güçlü bir yaptırım mekanizmasının kullanılamaması anlamını taşımaktadır (Maihold vd., 2021).

LkSG'nin sadece kamusal uygulama mekanizmalarına dayanması ve yeni oluşturulan durum tespiti yükümlülüklerinin çiğnenmesi durumunda şirketlere herhangi bir hukuki sorumluluk getirmekten uzak durması temel eleştiri noktasıdır (Ruhl, 2022). LkSG her ne kadar çevresel ve sosyal standartların tedarik zinciri boyunca (kaynak kullanımından üretime) sağlanmasını amaçlıyor olsa da iklim değişikliği ve biyoçeşitlilik kayıpları ile mücadele konularında yeteri kadar kuvvetli taahhütler içermediğine ilişkin eleştirilmektedir (Wehrmann, 2021).

LkSG'nin yürürlüğe girmesi ile firmaların ne beklediğine ilişkin bir anket paylaşan Kolev ve Neligan (2022) durum tespiti düzenlemesinin maliyetli olduğunu ve negatif etkiler beklediğini paylaşmaktadır. Uyum kaynaklı yüksek maliyetlerin sonucu olarak firmaların; geçmişte istihdam yarattıkları, yatırım yaptıkları ve üretim standartları getirdikleri GOÜ'lerin faaliyetlerinden çekilme eğilimlerinin artması beklenmektedir. Kolev-Schaefer ve Neligan (2024:23) çalışması LkSG'nin yürürlüğe girmesinden bir sene sonra veri temelli analiz ile düzenlemenin sadece Alman şirketleri için yüksek maliyetlere yol açmadığını aynı zamanda uygulama kapasitesi yetersiz GOÜ'lerin rekabet edebilirliğini bozduğunu söylemektedir. Bu ülkelerde tedarik zincirlerinin izlenmesi daha da zor olduğundan yasanın uygulanması daha güvenilir üretim standartlarına sahip ülkeler lehine bir *ticaret sapması* etkisi ortaya çıkarabilecektir.

Bu yasa, Almanya'da bir ilk olarak, Avrupa düzeyindeki ve diğer devletlerdeki düzenlemelerin gelişimi bağlamında benimsenerek insan hakları ve çevrenin korunmasına ilişkin

ihlallerde şirketlere bağlayıcı standartlar getirmektedir. Bugüne kadar firmaların kendi kendilerine düzenledikleri ilkelerden ve gönüllü standartlardan ayrılma şeklinde ifade edilebilecek, gönüllü uyumun yerini zorunlu uyumun aldığı bir paradigma kaymasını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, bazı noktalarda BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkelerinde belirlenen bazı standartların gerisine düşmekte ve etkinliğini kaybetme riski de taşımaktadır (FIDH, 2021; Grabosch, 2021).

4.2. AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespiti Direktifi

Almanya, Fransa, Hollanda'nın hayata geçirdikleri özen yükümlülükleri düzenlemeleri bulunsa da bu birbirinden farklılaşmış uygulamalar hem firmalar hem de etkilenen bireyler açısından yasal bir belirsizliğin kaynağını oluşturmaktadır. Bu nedenle AB düzeyinde uyumlaştırılmış bir yasal standart oluşturulması özellikle Avrupa'daki ÇUŞ'lar ve onların deniz aşırı faaliyetleri düşünüldüğünde bir gereklilik görüldüğünden (Bright, 2020), bölge çapında ilk özen yükümlülüğü düzenlemesi olarak (Bueno vd., 2024) AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespiti Direktif¹¹'i benimsenmiştir.

2024 yılında kabul edilen Kurumsal Direktif, insan hakları ve çevre üzerinde AB ve AB dışındaki büyük firmaların faaliyetlerinden kaynaklı negatif etkilere yönelik özen yükümlülüğü düzenlemeleri getirmektedir. Direktifin, Avrupa Yeşil Mutabakatı ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının bir parçası olacak şekilde önerildiği görülmektedir. Sadece büyük firmaları kapsamakla kalmaz ayrıca onların değer zinciri içerisindeki tedarikçilerinin ve iş ortaklarının¹² faaliyetlerini de kapsar. Direktif, yürürlüğe girmesi itibarıyla iki yıl içerisinde üye devletlerce uygulanmak zorundadır. Direktif altında sürdürülebilirlik raporlaması ile firmalara sürdürülebilirlik taahhütlerini gerçekleştirmeleri ve yeşil yıkama uygulamaları ile ortaya çıkan haksız rekabet olgusunu kaldırabilmeleri için bir zemin sağlanmaktadır (Villari & Maestri, 2024). Direktif sadece AB'nin Yeşil Mutabakatının tamamlanmasına katkıda bulunmayacak aynı zamanda yasaları, insan hakları ve kurumsal davranışlara ilişkin durum tespitine yönelik uluslararası standartlarla uyumlu hale getirecektir (Botwright & Feingold, 2024).

¹¹ Çalışmada referans alınan orijinal yasa metnine https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202401760 adresinden ulaşılabilir.

¹² Direktif madde 8 "...şirketin kendi faaliyetlerinden, bağlı şirketlerinin faaliyetlerinden ve faaliyet zincirleriyle ilgili olması durumunda iş ortaklarının faaliyetlerinden kaynaklanan potansiyel olumsuz etkilerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi noktasında uygun tedbirlerin alınmasına" vurgu yapmaktadır (https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202401760).

Direktif aslında büyük firmaların küresel ısınmayı Paris Anlaşmasında hedeflenen 1.5 derecede tutmada nasıl bir rol oynayacaklarına ilişkin stratejik bir plan benimsemelerini ve sürdürülebilir bir ekonomiye geçişi desteklemelerini de gerekli kılmaktadır. İklim değişikliğinin azaltılması ve iklim nötr bir ekonomiye geçiş planlarının belirlenmesi de bu bağlamda Direktifte yer almaktadır. Uygulandıktan sonra Direktif, zarar gören kişi ve kuruluşlara, sorumlu tutulan şirketten tam tazminat talep etme konusunda yeni haklar verecektir. Bunun, büyük şirketlere karşı bir dava dalgasına yol açabilmesi bir endişe kaynağı olarak öne çıkmaktadır (EU Commission, 2024; Messent vd., 2024).

AB Kurumsal Direktifi aslında daha önce kabul edilen pek çok düzenlemeyi tamamlayıcı bir özellik de göstermektedir. *Finansal Olmayan Raporlama Direktifi*¹³(2014), *Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi*¹⁴ (2023), Kurumsal Direktif ile birbirini tamamlayıcı ve ilişkilidir. Ayrıca, *Sürdürülebilir Finans Bildirim Düzenlemesi*¹⁵ ve *Taksonomi Mevzuatının*¹⁶ ikisi de Kurumsal Direktif'te belirtilen insan hakları ve çevre ile ilişkili değer zinciri içerisindeki risklere ait veri ve bilginin sağlanması yönünde şirketlere getirdiği yükümlülükle tamamlanmaktadır. Bu veri ve bilgiler, ESG risklerinin ve yatırımlarının değerlendirilmesinde geçerli olacaktır (Spinaci, 2023).

Kurumsal Direktif AB mevzuatı kapsamında insan hakları, çalışma hakkı, sosyal koruma, çevrenin korunması ve iklim değişikliğine ilişkin herhangi bir yükümlülüğü ihlal etmediğine açıkça yer vermektedir. Eğer, Direktifin hükümleri, aynı amaçlara sahip olan veya daha kapsamlı yükümlülükler sağlayan yukarıda belirtilen diğer AB düzenlemelerine ait gerekliliklerle çelişirse, o zaman bu düzenlemelere öncelik verilmelidir (Cano vd., 2024).

¹³ 2014/95 sayılı Direktife göre, “Bilanço tarihlerinde mali yıl boyunca ortalama 500 çalışan sayısı kriterini aşan kamu yararına çalışan büyük kuruluşlar.....asgari olarak çevresel, sosyal ve çalışanlarla ilgili konular, insan haklarına saygı, yolsuzlukla mücadele ve rüşvet konularıyla ilgili olarak faaliyetinin gelişimi, performansı, konumu ve etkisine ilişkin raporlama yapacaklardır” (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0095>). Kurumsal sosyal sorumluluk yolundaki adımlardan biri olarak değerlendirilmelidir.

¹⁴ 2022/2464 sayılı Direktifle şirketlerin karşılaştıkları sosyal ve çevresel riskleri ve gerçekleştirilen faaliyetlerin insanlar ve çevre üzerindeki etkilerini düzenli şekilde raporlamaları hakkındadır (<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022L2464>; https://finance.ec.europa.eu/capital-markets-union-and-financial-markets/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en#legislation)

¹⁵ Varlık yöneticileri ve diğer piyasa katılımcıları açısından sürdürülebilirlikle ilgili risklerin, zorunlu ESG bildirim yükümlülüğünün ifadesidir (<https://kpmg.com/ie/en/home/insights/2021/03/what-is-the-sfdr-sustainable-futures.html>; <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019R2088>).

¹⁶ Yeşil Mutabakat amaçlarıyla uygun bir dönüşüme olanak verecek şekilde çevresel bağlamda sürdürülebilir ekonomik faaliyetlere odaklıdır (https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/tools-and-standards/eu-taxonomy-sustainable-activities_en).

Direktif, yaklaşık 6000 civarında büyük AB sınırlı sorumlu şirket ve ortaklıkları, 1000 çalışanı ve 450 milyon Euro net cirosu olan şirketleri; AB dışı büyük firmaları (yaklaşık 900 şirket, 450 milyon Euro net cirosu) kapsamakta ancak mikro ölçekteki şirketler ve KOBİ'ler bu kapsam dışında yer almaktadır. Tedarik zincirinde yer alıp dolaylı olarak etkilenecek bu firmalar için destekleyici ve koruyucu önlemler Direktifte önerilmektedir. Bununla birlikte, üçüncü ülkelerdeki firmalar da hem özen yükümlülüğü hem de iklim geçiş planı anlamında, kamu ve özel yaptırımlar bağlamında AB ve AB dışı şirketlerle aynı kapsamda değerlendirilmektedir (European Commission, 2024a).

Bireyler, şirketler ve GOÜ'ler açısından Direktifin sağlayacağı faydalar farklılaşmaktadır. Ticaretin gerçekleştirildiği GOÜ'lere bakıldığında insan hakları ve çevrenin daha iyi bir şekilde korunması, daha sürdürülebilir şirket faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi, uluslararası standartların artan kullanımı, AB şirketlerinden gelen yatırımlar, iyileşen yaşam koşulları, bazı koşullar altında KOBİ'ler için finansal destekler vb. görülebilecektir. Bunların karşılıklı olarak birbirini tamamlayıcı ve destekleyici etkileri ile sürdürülebilirlik standartlarının gelişmesi, endüstri çapında iş birlikleri, AB kalkınma politikası ve diğer uluslararası iş birliği araçları ile de planlanandan daha yüksek olumlu sonuçlar ortaya çıkarması beklenmektedir (European Commission, 2024a).

Kurumsal Direktifin, ayrışmayı engelleyerek, tek pazarda oyunun kurallarını belirlemesi ve hesap verebilirliği desteklemesi beklenmektedir. İnsan hakları örgütleri Direktifi, çok esnek bulurken iş dünyası ise oldukça maliyetli bir düzenleme olarak yorumlamaktadır. İlk eleştiri; Direktifin, durum tespiti yükümlülükleri anlamında yerleşik tedarik zincirlerini kapsama alması nedeniyle sınırlı kalmasına ilişkindir. İkinci eleştiri; işletmelerin tekstil, tarım ve maden çıkarma alanları ile sınırlı olmasıdır. Üçüncüsü, sözleşme garantileri ve dış denetimin varlığında işletmenin sorumluluklarını rahatlıkla başka bir tarafa kaydırabilmesidir. Dördüncüsü, bu ihlallerden zarar görenlerin ya da potansiyel olarak etkilenen paydaşların, risklerin değerlendirilmesi sürecinde uygun bir role sahip olamaması endişesidir. Son olarak, hukuki sorumluluk ispat yükünü etkilenen tarafın üzerine yüklemektedir (Martin, 2022).

Kurumsal Direktif bazı eksiklikleri de içermektedir. Bunların arasında, kapsamın geniş olmaması, finans sektörü için tanınan muafiyetler, değer zincirinin aşağı kısmında özen yükümlülüğü kapsamının daraltılması ve kurumsal yönetim unsurlarının bulunmaması yer almaktadır. Kurumsal Direktifte finansal kurumların sınırlı bir şekilde kapsandığı görülmektedir.

Kendi faaliyetleri ve tedarik zincirlerinde özen yükümlülüğünü yürütmeleri gerekli olmakla birlikte aslında insan hakları ve çevre konusunda ihlallere ait risklerin en fazla yer aldığı yatırımlarında, fonlarında ya da diğer finansal hizmetlerinde (aşağı yönlü) bu gerekliliğin olmaması önemli bir sorun olarak yer almaktadır (Holly, 2024:5-7).

Kurumsal Direktif, ciro düzeyi üzerinden kapsanan şirket ve çalışan sayısının az olması nedeniyle asli faydasını gösteremeyecek olmasından dolayı eleştirilmektedir (Workers' Group EESC, 2024). İş dünyası Kurumsal Direktifin kademeli biçimde yeni düzenleyici yükler getireceğini, rakipleri karşısında AB şirketlerini dezavantajlı kılacağını ve Avrupa bölgesine yapılan yatırımları azaltacağı endişesini taşımaktadır (Reuters, 2024). Ancak buna karşıt olarak Kurumsal Direktifi özellikle Çin gibi ülkeler karşısında piyasadaki sosyal ve çevresel dampinge son verecek olumlu bir düzenleme şeklinde gören görüşler de bulunmaktadır (Holm, 2024).

26 Şubat 2025'de AB Omnibus Basitleştirme Paketi sunulmuştur. Bu teklifte, Kurumsal Sürdürülebilirlik Raporlama Direktifi (CSRD), Kurumsal Sürdürülebilirlik Özen Yükümlülüğü Direktifi, AB Taksonomisi ve Sınırdaki Karbon Düzenleme Mekanizmasına ilişkin değişiklik önerileri yer almaktadır. Bu değişikliklerle, Kurumsal Direktife ilişkin şirketler (Tablo 2 ile teklif edilen değişiklikler gösterilmektedir) genel olarak, bütçesel yükün azaltılmasını ve eşit rekabet koşullarının sağlanmasını garanti altına alan, daha az karmaşık ve daha uyumlu bir sürdürülebilirlik durum tespiti çerçevesine tabi tutulacaktır (European Commission, 2025).

Tablo 2

Omnibus Paketi ile Kurumsal Direktif Teklifi İçin Getirilen Değişiklik Önerileri

AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Direktifi	Önceki Düzenleme	Omnibus Teklifi ile Gündeme Gelen
Kapsam	Tüm değer zinciri	Sadece doğrudan tedarikçiler
Tedarikçi Risk Değerlendirme	Dolaylı tedarikçilerin kapsanması	Makul bilgiler risk olduğunu göstermediği sürece yalnızca doğrudan tedarikçiler değerlendirilir.
Tedarikçi İzleme	Yıllık izleme	Her beş yılda bir
Sözleşme Feshi	Uyumsuz tedarikçi ile sözleşmelerin sonlandırılması gerekli	Böyle bir yükümlülüğe yer verilmiyor.
Hukuki Sorumluluk	Uyumsuzluklarda hukuki sorumluluk ile karşılaşılacak	Hukuki sorumluluk kaldırılıyor.
Geçiş Planları	Geçiş planlarının zorunlu uygulanması	Şirketlerin planları benimsemeleri gerekiyor, onları uygulamalarına gerek yok.
Aşağı yönlü özen yükümlülüğü	Finansal kurumlar için özen yükümlülüğü gereksinimleri değerlendirilmedi	Yükümlülükler kaldırıldı.

Cezalar	Cezalar azami düzeyde küresel cironun %5'inden az olamaz.	Yükümlülükler kaldırıldı.
Uyumlaştırma	Üye devletler belirli alanlarda daha katı gereklilikler getirebilir.	Risk değerlendirmesi, değer zinciri durum tespiti ve cezalar gibi temel alanlarda daha sıkı ulusal durum tespiti gerekliliklerine artık izin verilmeyebilir. AB üye devletleri arasında daha fazla uyuma doğru hareket ederek esnekliği sınırlar.

Kaynak. Carlin, 2025a.

Omnibus teklifi sürdürülebilirlik konusundaki standartlardan ve bütünleşmeden bir kopuşa neden olabileceği endişesi getirmektedir. Özellikle sürdürülebilirliğe ilişkin verilerin karşılaştırılabilirliği ve kalitesinde gerilemeye neden olabilir. Kısa dönemde şirketlere esneklik sağlasa da uzun dönemde belirsizlikleri arttırma ve uyum yükümlülüklerinin parçalanması riskini ortaya çıkarmaktadır (Carlin, 2025b). AB'nin raporlama kurallarını ve şeffaflığını zayıflatıcı bir etki yaratabilir. Ayrıca AB'nin yeşil projelere yönelik özel yatırımları teşvik etme hedeflerini engelleyebileceği yönünde endişeler de bulunmaktadır (Costa, 2025). Kurumsal hesap verebilirliği, insan haklarını ve çevre korumayı zayıflatmayı amaçlayan her türlü değişikliğin reddedilmesini sağlayacak şekilde revize edilmesi nedeniyle de eleştirilmektedir (CAN Europe, 2025).

Çalışma konusunu oluşturan LkSG ile Kurumsal Direktif arasında nasıl bir farklılık bulunduğu da kısaca bakmak yerinde olacaktır. Direktif AB içinde ve dışındaki daha çok sayıda şirketi kapsamıyla daha geniş etkiler ortaya çıkarırken LkSG'ye ilişkin düzenlemelerin daha da sıkılaştırılmasına yol açabilir. Ayrıca, LkSG'ye kıyasla daha kapsamlı düzeyde insan hakları ve çevre koruma sözleşmesini temel aldığından yönetilmesi gereken olumsuz etkilerin ve risklerin daha yüksek olması ihtimali ortaya çıkmaktadır. Son olarak, Direktif dolaylı iş ilişkilerinin ortaya çıkardığı riskleri de işaret ettiğinden tüm değer zincirinin bütünüyle izlenmesini gerekli kılacaktır (Saltzman, 2024).

LkSG ve Kurumsal Direktif karşılaştırıldığında Direktif hem etkilenen şirketlerin sayısının hem de tedarik zinciri kapsamının genişletildiği, daha sıkı yaptırımlarla artan sorumlulukların varlığı, iklim meselelerine daha fazla odaklanmak şeklinde kayda değer değişiklikler getirmekte ve standartları bu bağlamda sıkılaştırmaktadır (Thoms vd., 2024). Ayrıca, LkSG ile karşılaştırıldığında Kurumsal Direktif iklim krizi ve küresel ısınma sorunlarını vurgulamakta, tedarik zinciri yerine değer zinciri kavramı üzerinden inceleme yapmakta ve özen yükümlülüklerine tabi olan şirketlerin kapsamını daha geniş tutmaktadır. Özen yükümlülüğü ihlalleri karşısında uygulanacak ve başvurulacak prosedürler her iki yönergede de benzer şekilde düzenlenmekle birlikte sadece AB Yönergesi, LkSG'de göremediğimiz ihlal ve ihmaller karşısında

ortaya çıkacak zararlar için tazminat yükümlülüğünü açıkça düzenlemektedir (Özboyacı, 2023: 239).

Hem LkSG hem de Kurumsal Direktif düzenlemeleri aslında tedarik zinciri içerisinde yer alan her bir aşama için belirli standartların ve hukuki güvencenin sağlanması ve bu noktalar için risk yönetim sisteminin benimsenmesini amaçlayan *tedarik zinciri uyumunun* bir yansımasıdır (Baysal & Ersoy, 2022:77). Direktif ile firmalar önleyici eylem planları geliştirmek ve doğrudan iş ortaklarının bunlara uyum göstermesini sözleşme ile sağlamak zorundadır. Tüm bu anlaşmalar sağlanınca, Avrupa işletmeleri tedarikçilerinin bu gereksinimleri karşılayıp karşılamadığını kontrol etmekle de ayrıca yükümlüdür (Botwright & Feingold, 2024).

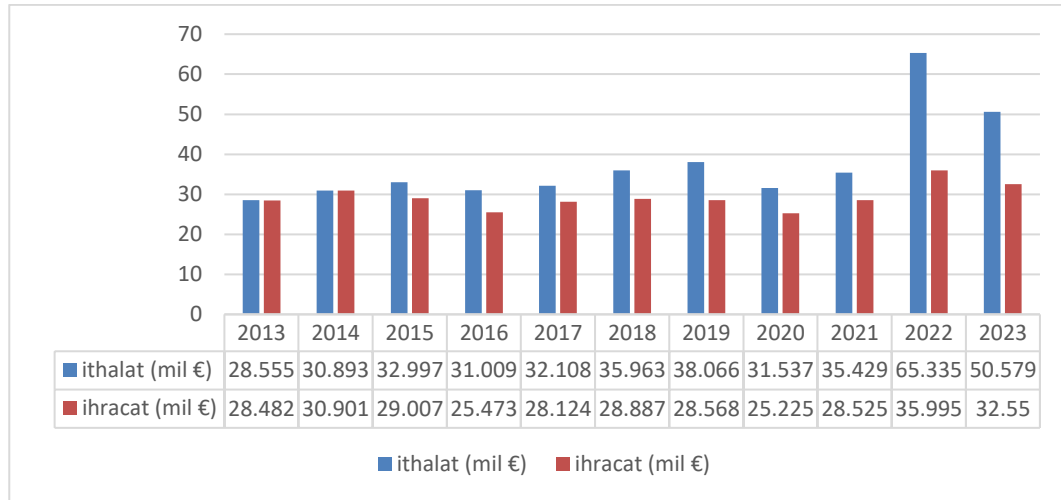
Kurumsal Direktifin küresel rekabet üzerindeki etkisine dinamik ve karşılaştırmalı statik açıdan bakmak mümkündür. Karşılaştırmalı statik bir perspektifte, dört farklı durum ayırt edilmektedir. Birincisi, AB'deki nihai tüketim için üretim yapan tüm firmaların nasıl etkilendiği ikincisi, ara malları ithalatı ve AB dışına yeniden ihracat (Kurumsal Direktife uymayan ülkelere) durumunda karşılaşılabilecek ekonomik etkilerin ne olacağıdır. Üçüncüsü, Avrupa şirketlerinin insan haklarının zayıf olduğu üçüncü ülkelerdeki hem doğrudan hem de finansal yatırım faaliyetlerinin nasıl etkileneceğidir. Dördüncüsü, Avrupa şirketlerinin üçüncü pazarlarda alıcı olarak hareket etmesi ve diğer pazarlara üretim yaptıkları için Avrupa mevzuatına girmeyen diğer alıcılarla kurdukları ilişkilerin Direktifle nasıl şekilleneceğine ilişkindir. Dinamik anlamda da Kurumsal Direktifin, uluslararası düzeyde standart koyucu bir yapı şeklinde politik ve kurumsal süreçlere yapacağı katkının izlenmesi ifade edilmektedir (Jäger vd., 2023:28).

Kurumsal Direktif ya da diğer özen yükümlülüğü düzenlemeleri düşünüldüğünde başarılı sonuçlar alınabilmesi hangi koşullar altında mümkündür? AB'ye üye ülkeler, partner ülkeler, özel sektör gibi oldukça karmaşık bir ekosistem içerisinde bu önlemler uygulanacağından her birinin etkisinin dikkate alınması gereklidir. Sendikalar, sivil toplum ve insan hakları örgütleri de bu düzenlemelerin işleyebileceği uygun ortamın ortaya çıkmasında önemli bir role sahiptir. Bu aktörler hem bu ekosisteme katkıda bulunmakta hem de onlar tarafından desteklenmektedir. AB'nin ayrıca AB dışındaki ülkelerin çabalarını, ticaret politikası ve kalkınma iş birliği yoluyla nasıl destekleyeceği ve teşvik edeceği de bu noktada önemlidir (Holly, 2024:8-23).

Kurumsal Direktif, daha iyi yaşam ve çalışma koşullarının ortaya çıkmasına katkıda bulunabilir ve sürdürülebilir üretim için ihtiyaç duyulan değişimi destekleyebilir. Bu noktada

KOBİ'ler kendilerinin yeni kriterleri karşılayamamasından kaynaklı küresel tedarik zincirlerinin dışında kalabilir. Bu düzenlemeler, ihracatını arttırmak isteyen ya da ihracat gelirine dayalı GOÜ'ler için geniş kapsamlı etkileri olabilecek yeni ticaret engelleri yaratabilir. En az gelişmiş ülkeler, AB'nin önemli bir ihracat pazarı olduğundan onlar üzerindeki ekonomik etki mutlaka incelenmelidir (UNIDO, 2023).

Bu bağlamda, Grafik 2 incelendiğinde 2015 sonrası yıllarda AB-27'nin en az gelişmiş ülkelere gerçekleştirdiği ithalatın, ihracata göre daha yüksek olduğu görülmektedir. En az gelişmiş ülkelerin Kurumsal Direktiften nasıl etkileneceğine ilişkin bazı öngörülerde bulunmak mümkündür. İlki, en az gelişmiş ülke tedarikçilerinin sosyal ve çevresel standartlara etkili bir şekilde karşılık verememesi ve bu noktada Avrupa şirketlerinin tedarik zinciri ağına girişlerde ek engeller oluşturabilmesidir. İkincisi bu engeller, gerekli özeni gösterme mevzuatı kapsamındaki şirketlerin maliyetleri ve sorumlulukları (denetim, sertifikasyon) tedarikçilere yüklemeye çalışması nedeniyle daha da artabilir. Üçüncüsü, şirketler yüksek riskli tedarikçilerden vazgeçebilir. Son olarak, Direktif altında sosyal ve çevresel suistimaller bazı durumlarda ortaya çıkmayabilir (Komba vd., 2023:81).

Grafik 2. AB-27 ile En Az Gelişmiş Ülkeler Arasındaki Dış Ticaret (2013-2023). European Commission, (2024b).

Kurumsal Direktif, uyum maliyetli olduğu için özellikle üretim koşullarının daha az şeffaf olduğu GOÜ'lerdeki ara malları satın alan şirketler açısından tarife dışı bir engel gibi çalışmaktadır. Bu ülkelerdeki üretim koşullarını iyileştirmek amaç iken, tersine düşük emek maliyetine sahip ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerini azaltıcı ve onları Avrupa şirketlerinin değer zinciri

içerisinde daha az tercih edilebilecek tedarikçilere dönüştürücü bir sonuç ortaya çıkarabilir (Kolev-Schaefer ve Neligan, 2024). En az gelişmiş ülkelerin 2023 yılı dış ticaret ortaklarına bakmak bu konuda yol gösterici olabileceğinden ihracatlarının büyük bölümünün az sayıda gelişmiş ülkeye yapıldığı görülmektedir. Ağırlığın AB-27, Çin, ABD gibi büyük ekonomilerde olduğu Tablo 3’de de gösterilmektedir. Bu durum, küresel ticaret politikaları ve rejimleri, uluslararası düzenlemeler (çalışmada yer verilen zorunlu özen yükümlülükleri) anlamında bu ülkelerin kurallara olan bağımlılıklarını vurgulamaktadır.

Tablo 3

En Az Gelişmiş Ülkelerin¹⁷ 2023 Yılı Dış Ticaret Partnerleri

İthalat		İhracat	
Ülke	%	Ülke	%
Çin	23,5	AB-27	21,4
AB-27	10,9	Çin	18,3
Hindistan	10,1	ABD	9,2
BAE	5,6	Hindistan	7,1
Tayland	4,1	İsviçre	5,2
G.Afrika	3,6	BAE	4,7
ABD	3,3	Tayland	3,7
Endonezya	2,8	G.Afrika	3
G.Kore	2,7	Birl.Krallık	2,8
Singapur	2,6	Singapur	2,4

Kaynak. European Commission (2024b).

Zorunlu özen yükümlülüklerinin etkisinin değerlendirilmesinde dış ticaret ortaklarının hangi ülke grupları ile gerçekleştirildiğinden daha önemlisi öncelikle GOÜ’lerin küresel ekonomiye hangi biçimde entegre olduklarına bakılmasıdır. İlki, doğal kaynak ya da hammadde ihracatçısı olan ülke ve bölgeler; ikincisi, imalat sektörü ile küresel değer zincirine katılan Küresel Güney ülkelerinin durumudur. Dolayısıyla ekonomik ve sosyal etkiler aslında küresel değer zincirine eklemlenme biçimi tarafından şekillendirilmektedir (Jäger vd., 2023:16). Ürün bağımlılığı, sınırlı pazar çeşitliliği, düzenleyici boşluklar gibi sayılabilecek bu farklı faktörler, en

¹⁷ En az gelişmiş ülkeler grubu: Afganistan, Angola, Bangladeş, Benin, Burkina Faso, Burundi, Kamboçya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Çad, Komorlar, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Cibuti, Eritre, Etiyopya, Gambiya, Gine, Gine Bissau, Haiti, Kiribati, Laos, Lesoto, Liberya, Madagaskar, Malavi, Mali, Moritanya, Mozambik, Myanmar, Nepal, Nijer, Ruanda, Sao Tome ve Principe, Senegal, Sierra Leone, Solomon Adaları, Somali, Güney Sudan, Sudan, Tanzanya, Timor-Leste, Togo, Tuvalu, Uganda, Yemen, Zambiya
(https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/region/details_ldc-least-developed-countries_en.pdf).

az gelişmiş bir ülkenin Kurumsal Direktif gibi yeni düzenlemelerin etkisine olan duyarlılığını arttıracaktır (Komba vd., 2023:12).

AB'nin son dönem ticaret politikalarını şekillendiren faktörler arasında jeo-politik unsurların, tedarik zincirleri dayanıklılığının ve iklim değişikliğinin ön plana çıktığı görülmektedir. Jeo-politik açıdan özellikle kritik önemdeki hammaddelere duyulan bağımlılığın azaltılması amaçlanırken ekonomik güvenliğin sağlanması ve Avrupa Yeşil Mutabakatı temelinde iklim değişikliği ile mücadele hedeflerinin gerçekleştirilmesi de sağlanmaya çalışılmaktadır (Mavroidis & Sapir, 2024).

Kurumsal Direktif, AB'nin ticaret politikalarında açık bir stratejik özerklik arayışının yansıması olarak da görülebilir. Özellikle Çin gibi önemli ticaret ortaklarının iklim, sürdürülebilirlik, çalışma standartları ve işçi hakları gibi alanlarda yasal düzenlemelere uygun adımlar atması beklenmektedir. AB-Çin ticaretinin yapısı düşünüldüğünde jeo-stratejik açıdan AB'nin Çin'in imalat ürünlerine ve bazı kritik hammaddelere olan bağımlılığı artık bir kırılganlık sayılmakta ve özellikle kriz dönemleri ve jeo-ekonomik rekabette bu durum bir sorun kabul edilmektedir (Nas, 2024).

Kurumsal Direktif üzerinden AB'nin ticaretin yeşillendirilmesine yönelik çabaları çeşitli eleştirilerle karşılaşmaktadır. Bu bağlamda *yeşil emperyalizm* olarak da adlandırılabilir AB'nin üstlendiği kural koyucu rolü ile gerçekleştirdiği düzenlemeleri politik amaçlarla şekillendirme çabası ilk sırada gelmektedir. Yeşil korumacılık altında özellikle en az gelişmiş ülkelerin piyasaya giriş engeli ile karşılaşması ekonomik bir meydan okumanın kaynağını da oluşturabilecektir. Bir diğer eleştiri unsuru da en az gelişmiş ülkelerin bu çevresel düzenlemeler karşısında dezavantajlı durumda olmamaları adına tanınabilecek bazı imtiyaz ve korumalardan yoksun bırakılmasıdır (Lamy vd., 2023).

Özen yükümlülüğüne ilişkin düzenlemelerin Türkiye açısından olası etkilerine bakıldığında, Türkiye-AB arasında 1996 yılında yürürlüğe giren Gümrük Birliği (GB) çerçevesinde ticaret gerçekleştirildiği ve 2016 yılında güncellenmesi konusunda talepler gündeme geldiği hatırlanmalıdır. Türkiye özelinde yeni tedarik zinciri düzenlemelerinin GB çerçevesinde gerçekleştirilen ticaret üzerindeki etkisine de dikkat edilmelidir. GB'nin modernizasyonu¹⁸

¹⁸ Ticarete ve teknolojiye yaşanan değişim, gümrüklerin değişen işlevi, sistematik tek bir uygulamanın tesis edilememiş olmasından kaynaklı revize ihtiyacı doğmuştur. Bu bağlamda Gümrük Birliğine ilişkin kurallar karmaşık

müzakerelerinde Türkiye'nin yer almasının en büyük avantajı, Türkiye'deki tüm Türk şirketlerinde çalışanların, tedarik zincirlerine entegre olup olmadıklarına bakılmaksızın korunması, tedarik zinciri üyeleri ile diğer şirketler arasında ayrımcılık yapılmaması ve dolayısıyla daha az korunan alanlara doğru bir kaymanın olmamasıdır (Felbermayr vd., 2024:32). Bu bağlamda, Gümrük Birliği modernizasyonu ve Kurumsal Direktife uyum önemli reformları ve etik ticaret uygulamalarını teşvik edecek, Türk sektörlerini¹⁹ AB standartlarıyla uyumlu hale getirecek ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini destekleyecektir (Durukan, 2024).

Tablo 4

Türkiye'den En Çok İhracat Yapılan On Ülke (Bin ABD \$) ve Toplam İçindeki Payı(%)

Sıra	Ülkeler/yıl	2023	%	2022	%	2021	%	2020	%	2019	%
1	Almanya	21 083 354	8,2	21 141 783	8,3	19 311 023	8,6	15 978 698	9,4	16 617 244	9,2
2	ABD	14 879 654	5,8	16 885 325	6,6	14 720 364	6,5	10 182 966	6,0	8 970 658	5,0
3	Irak	12 759 358	5,0	13 750 276	5,4	11 125 650	4,9	9 142 047	5,4	10 223 292	5,7
4	Birleşik Kr.	12 463 116	4,9	13 004 798	5,1	13 703 695	6,1	11 235 582	6,6	11 278 615	6,2
5	İtalya	12 372 779	4,8	12 386 045	4,9	11 473 021	5,1	8 082 560	4,8	9 753 018	5,4
6	Rusya Fed.	10 906 585	4,3	9 342 796	3,7	5 774 392	2,6	4 506 681	2,7	4 152 137	2,3
7	Fransa	10 287 542	4,0	9 534 619	3,8	9 111 137	4,0	7 195 168	4,2	7 945 607	4,4
8	İspanya	9 783 655	3,8	9 654 318	3,8	9 619 642	4,3	6 683 488	3,9	8 138 744	4,5
9	BAE	8 572 809	3,4	5 252 673	2,1	5 493 362	2,4	2 828 043	1,7	3 627 237	2,0
10	Hollanda	7 857 412	3,1	8 026 254	3,2	6 764 786	3,0	5 195 120	3,1	5 761 921	3,2
	AB-27	104 283 598	40,8	103 049 092	40,5	93 052 537	41,3	70 019 688	41,3	76 726 198	42,4
	Genel topl.	255 627 429		254 169 748		225 214 458		169 637 755		180 832 722	

Kaynak. TUIK Dış Ticaret İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>

Tablo 4'de Türkiye'nin ihracatının en yüksek olduğu ülkelere bakıldığında ilk on içerisinde yer alan ülkelere Almanya'da LkSG'nin, Birleşik Krallık'ta Modern Kölelik Yasasının, Fransa'da Fransız Özen Yükümlülüğü Yasası ve Hollanda'da Hollanda Çocuk İşçiliği Özen Yükümlülüğü Yasasının hayata geçirildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin ihracatının %40,8'inin gerçekleştirildiği AB çapında da Kurumsal Direktif benimsenmiştir. Türkiye'nin AB'ye gerçekleştirdiği ihracatta otomotiv, kimyevi madde, hazır giyim, demir ve çelik endüstrisinin payının ağırlıklı olduğu son dönem verilerine (TİM, 2024a; TİM, 2024b) bakıldığında

olduğunda, Rehber İlkeler ve özen yükümlülüğü düzenlemelerinin firmalara neyi yapmaları gerektiği konusunda yardımcı olması beklenebilir (Wise Persons Group, 2022).

¹⁹ Türkiye'de Sorumlu İşletme Davranışları Araştırma Raporu (2024) otomotiv ve tekstil firmalarının insan hakları ve çevresel durum tespiti açısından riskler taşıdığını ve özellikle KOBİ'ler noktasında farkındalık ve hazırlık alanında eksiklikler bulunduğunu işaret etmektedir.

da görülmektedir. Bu sektörlerde üretici olan firmaların AB düzeyinde gerçekleştirilen Sınırdaki Karbon Düzenlemesi ve Kurumsal Direktif başta olmak üzere bahsedilen düzenlemelere geçiş, uyum ve uygulama noktasının parçası olması kaçınılmazdır. Dış ticaret rejimi, dışa açıklık derecesi, ihracata konu ürün yapısı, ülke gelir ve talep düzeyi, uluslararası ticaret sisteminin kuralları gibi faktörler ihracat ve ithalat rakamlarının değerlendirilmesinde önemlidir. Bununla birlikte ülkelerin ulusal düzenlemeleri içerisinde yer verdikleri ticaret politikaları, bu çalışmada yer verilen özen yükümlülüğü düzenlemeleri ve standartlara uyumda gösterilen performans da etkili olacak faktörler arasındadır. Türkiye'nin en çok ihracat gerçekleştirdiği ülkelere ait veriler orta ve uzun dönemde Türkiye ve ticaret ortakları arasında özen yükümlülüğünün ekonomik etkisinin firmalar tarafından dikkate alınmasının özellikle dış ticarete payı olan sektörler açısından ne kadar önemli olacağını ispatlamaktadır.

5. Sonuç

Dinamik ve karmaşık yapıya sahip tedarik zincirlerinde aşağı ve yukarı yönlü insan hakları ve çevreye ilişkin ihlallerle karşılaşmaktadır. Sorumlu iş dünyası ilkeleri firmaların hem sürdürülebilirlik hem de ESG kapsamında gerçekleştirdikleri faaliyetlerinin olumsuz etkilerinden kaçınmalarını engelleyecektir. Küresel tedarik zincirlerinin en önemli girdisi olan işgücü; kamu sağlığı, iklim değişikliği, zorla çalıştırma gibi çalışma koşullarını olumsuz etkileyen pek çok sorunla karşı karşıyadır.

Küresel tedarik zincirleri kalkınma, yatırım, istihdam gibi alanlarda olumlu toplumsal faydalar ortaya çıkarsa da içerisinde çevresel zarar, modern kölelik gibi riskler ve olumsuz etkiler de barındırmaktadır. Tedarik zincirlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında sorumlu iş dünyasının işaret ettiği uluslararası standartların uygulamaya konulması ve ülkelerin ticaret politikalarına ve yasal düzenlenmelerine eklemlenmesi gereklidir. Bu noktada özen yükümlülüklerinin yönetim sistemlerine dahil edilmesi sürdürülebilir tedarik zincirlerine ulaşılmasında ve ortaya çıkabilecek risklerin önceden fark edilmesinde bir gerekliliktir.

Uluslararası insan hakları, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, Paris Anlaşması dünyanın ihtiyaç duyduğu sürdürülebilir ekonomik iyileşme ve sistem reformlarını şekillendirebilecek evrensel çerçeveler olarak önemlidir (PRI, 2020). Bununla birlikte, durum tespiti ve özen yükümlülüğüne ilişkin düzenlemeler yapılırken aynı zamanda vergi ve rekabet hukuku gibi diğer

yasal alanlarda da birtakım reformların birlikte gerçekleştirilmesinin gerekliliği unutulmamalıdır (Marzano, 2021).

Özen yükümlülüğü; insan hakları, çalışma ilişkileri, çevreye ilişkin ÇUŞ'ların taşıdığı olası olumsuz etkileri göstermeye, bunların azaltılması ve engellenmesine ilişkin aldıkları önlemleri işaret etmeye odaklıdır. Bu konuda, BM ve OECD ilkeleri genel çerçeveyi çizmekte ve son dönemlerde ülkelerin ağırlıklı olarak iş dünyası ve insan hakları alanında esnek hukuk düzenlemelerinden sert hukuk düzenlemelerine geçtikleri görülmektedir. Bu bağlamda çalışmada LkSG ve AB Kurumsal Sürdürülebilirlik Durum Tespiti Direktifinin kapsamı ve ortaya çıkaracağı etkiler ele alınmıştır.

LkSG yasasında küresel değer zinciri vurgusu yapılarak çevresel standartların ve insan haklarının korunmasına odaklanıldığı ve belli bir sayıda çalışanı olan firmaların (küçük işletmeler ve yabancı tedarikçiler hariç) kapsama alındığı görülmektedir. Ancak sadece birincil tedarikçilere odaklı bu bakış açısının değer zincirinin bütünündeki ihlalleri yakalayamama ihtimali de bulunmaktadır.

Tedarik zinciri aşamalarında sınır ötesinde yer alan üreticiler ve ihracatçılardan kaynaklı olarak **LkSG**'nin etkilerini büyük ölçüde Almanya'nın sınırları ötesinde göstermesi beklenmektedir; dolayısıyla Türkiye dahil olmak üzere tedarik ilişkisi kurulmuş tüm ülke firmalarında etkisinin görülmesi muhtemeldir (Baysal& Ersoy, 2022:77). Doğrudan bu yasa kapsamına girmeyen ama bu yasadaki tanımlamalar temelinde kapsam içerisinde yer alan işletmelerin tedarikçisi durumunda olan bir Türk firma da dolaylı olarak yasadan etkilenecektir (Çımrın vd., 2023).

Ulusal düzeydeki özen yükümlülüklerinin ötesinde AB genelinde uyumlaştırılmış bir yasal standart oluşturabilmek adına Kurumsal Direktif 2024 yılında kabul edilmiştir. Bu düzenleme, insan haklarının ve çevrenin korunması noktasında AB ve AB dışında kalan büyük firmaların faaliyetlerinin ortaya çıkarabileceği negatif etkilerin önlenmesi amaçlıdır. Bu nedenle Kurumsal Direktifin gelişmiş ülkelerde, GOÜ'lerde ya da Birlik içinde farklı şekillerde bir etki yaratması mümkündür. Hem LkSG hem Kurumsal Direktifin temelinde risk temelli bir özen yükümlülüğü bakış açısı bulunduğu vurgulanmalıdır. Firmanın kendi faaliyetleri, tedarikçileri, doğrudan ve dolaylı iş ortaklarının faaliyetleri kapsamaktadır. Bununla birlikte, 2025 yılının başlarında teklif

edilen Omnibus (basitleştirme) paketi Kurumsal Direktife ilişki önemli değişiklikleri gündeme getirmektedir.

Kurumsal Direktifin en önemli özelliklerinden biri Avrupa Yeşil Mutabakatı, Paris Anlaşması ve BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarını destekleyici ve tamamlayıcı bir yapıda olmasıdır. Bu yönüyle sadece insan hakları ihlallerini kapsamamakta çevreye ait ihlalleri de dikkate almaktadır. Özellikle en az gelişmiş ülkeler ele alındığında Kurumsal Direktifin etkisini ölçmek için küresel ekonomiye ne şekilde entegre olduklarına bakılması gerekmektedir.

Özen yükümlülüğüne ilişkin düzenlemelerin uygulanma biçimi ve kapsayıcılığı farklılaştıkça gelişmiş ve GOÜ'lerde ekonomik, iktisadi kalkınma, ticaretin yönü, istihdam ve yatırım anlamında farklı etkiler ve sonuçlarla karşılaşılacaktır. Kurumsal Direktif gibi tek bir düzeyde yapılacak uygulamanın kurallara uyumu artırması ve uygulamayı kolaylaştırması beklenmektedir. Böylece ulusal mevzuatlardaki farklılıklar giderilebilecektir. Özellikle haksız rekabeti önleyici ve GOÜ'lerde dibe doğru yarışa sebep olabilecek faktörleri ortadan kaldıracı bir etkisi olması beklenmektedir. Ortaya çıkacak sonuç ülkelerin bu düzenlemeleri uygulama biçimine, sektördeki firmaların bu alanlardaki önlem ve farkındalıklarına bağlı olarak şekillenecektir.

Özen yükümlülüklerine ilişkin düzenlemeler, Almanya ve AB'nin Çin üzerindeki çevresel ve sosyal standartların gözlemlenmesine yönelik baskılarının artmasına yol açabilir. Her ne kadar Çin, mevcut OECD standartlarına göre sürdürülebilir ticaret için ilkeler benimsemiş olsa da otoriter bir yönetimden kaynaklı uygulamada sorunlar görülebilmektedir (Maihold vd., 2021: 6). Bununla birlikte, tedarik zinciri düzenlemesi jeo-ekonomik açıdan ters etkiler de doğurabilir. Eğer Alman ve Avrupa şirketleri artan düzenlemeler nedeniyle GOÜ'lerden çekilirse, Çin gibi stratejik rakipler için alan daha da genişleyebilir (Felbermayr vd., 2024:44-45).

Türkiye açısından olası etkiler düşünüldüğünde ilk hatırlanması gereken, Türkiye ile AB arasındaki ticaretin GB anlaşması üzerinden yürütüldüğüdür. Türkiye'nin AB-27 ülkelere olan ihracatının yaklaşık %40'lar düzeyinde olması hem sert hukuk uygulamasını benimseyen üye ülkelerin varlığı hem de Birlik çapında uygulanan Kurumsal Direktifin etkisi, Türkiye'deki firmaların ve tedarikçilerin bu konuda adım atmasını gerekli kılacaktır. Hukuki çerçeve açısından Avrupa Birliği düzeyinde zorunlu özen yükümlülüğü düzenlemeleri bulunurken Türkiye'nin insan hakları ve çevre ihlallerine odaklanan bu kapsam ve bağlamda zorunlu yapıda bir özen

yükümlülüğü düzenlemesine sahip olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte Anayasal korumanın yer aldığı, çevre, iş sağlığı ve güvenliği kanunu gibi ulusal; Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve BM İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkelerine yönelik uluslararası düzenlemeler bulunmaktadır. Bağlayıcı ve zorlayıcı bir insan hakları ve çevresel özen yükümlülüğü düzenlemesi ise AB örneğindeki gibi henüz bulunmamaktadır.

Tek tek sektörler kadar genel olarak tüm bu düzenlemelerin (LkSG, CSSSD) şirketlerin raporlama yükümlülüğü ve tedarik zinciri takibini arttırması, sürdürülebilirliğin stratejik olarak benimsenmesi sonucunu ortaya çıkarması beklenmektedir. Uzun vadede tüm bu faktörlerin rekabet avantajı sağlaması ve şirketlere yönelik yatırımcı ve tüketici güvenini arttırması önemli kazançlar olarak ortaya çıkabilecektir.

Tedarik zincirlerinde aşağı ve yukarı yönlü akışta çevresel ve insan hak ihlallerinin önlenmesi tedarik zincirlerinin bir bütün olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Şirketlerin sürdürülebilirlik performanslarının değerlendirilmesinde ESG kriterleri paydaşlar ve yatırımcılar açısından önemlidir. ESG ile tedarik zinciri yönetimi arasındaki ilişki sürdürülebilirlik hedefinin gerçekleştirilmesinde de kilit rol oynamaktadır. Özen yükümlülükleri bu bağlamda riskleri tanımlayıcı ve önleyici düzenlemeler olarak tedarik zincirleri boyunca giderek daha fazla ülke tarafından benimsenmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Etik komite onayı ve/veya yasal/özel izin gerektirmeyen bu çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygundur.

Araştırmacının Katkı Oranı Beyanı

Yazar makalenin tek yazarı olduğu için katkı oranı %100'dür.

Araştırmacının Çıkar Çatışması Beyanı

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması yoktur.

Kaynakça

- Act on Corporate Due Diligence in Supply Chains. (2021, 16 Temmuz). https://www.bmas.de/SharedDocs/Downloads/DE/Internationales/act-corporate-due-diligence-obligations-supply-chains.pdf?__blob=publicationFile&v=4
- Anner, M. (2015). *Stopping the race to the bottom challenges for workers' rights in supply chains in asia*. Friedrich-Ebert-Stiftung International Policy Analysis. <https://library.fes.de/pdf-files/iez/12321.pdf>
- Baysal, U., & Ersoy, Ç. (2022). Alman tedarik zincirleri özen yükümlülükleri kanunu (Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz) ve Türkiye'deki çalışma ilişkilerine etkileri. *Sicil*, 2022(2), 72-83.
- Bergman, M. S., Deckelbaum, A. J., & Karp, B. S. (2020, 1 Ağustos). *Introduction to ESG*. Harvard Law School Forum on Corporate Governance. <https://corpgov.law.harvard.edu/2020/08/01/introduction-to-esg/>
- Botwright, K., & Feingold, S. (2024, 27 Mayıs). *EU governments back human rights and environmental due diligence law for supply chains*. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2024/03/eu-human-rights-environment-due-diligence-supply-chains/>
- Bright, C. (2020). *Creating a legislative level playing field in business and human rights at the European level: Is the French duty of vigilance law the way forward?* (EUI Working Papers MWP 2020/01). European University Institute. <https://cadmus.eui.eu/handle/1814/65957>
- Bueno, N., Bernaz, N., Holly, G., & Martin-Ortega, O. (2024). The EU directive on corporate sustainability due diligence (CSDDD): The final political compromise. *Business and Human Rights Journal*, 1(7), 1-7. <https://doi.org/10.1017/bhj.2024.10>
- Business & Human Rights Resource Centre. (2015, 13 Mart). *KiK lawsuit (re Pakistan)*. <https://www.business-humanrights.org/en/latest-news/kik-lawsuit-re-pakistan/>
- CAN (Climate Action Network) Europe. (2025, 10 Mart). *Joint Statement: Disastrous Omnibus proposal erodes EU's corporate accountability commitments and slashes human rights and environmental protections*. <https://caneurope.org/omnibus-erodes-corporate-accountability-and-slashes-human-rights-and-environmental-protections/>
- Cano, I. A., von Tucher, T., & Bauer, C. (2024, 3 Ekim). *Environmental performance across the value chain*. PwC Global. <https://www.pwc.com/gx/en/services/legal-business-solutions/esg-legal/csddd-environmental-and-social-performance.html>
- Carbon Disclosure Project (CDP). (2023). *Scoping out: Tracking nature across the supply chain global supply chain report 2022*. <https://cdn.cdp.net/cdp-production/cms/reports/documents/000/006/918/original/CDP-Supply-Chain-Report-2022.pdf?1678870769>

- Carlin, D. (2025a, 27 Şubat). *Updated EU Omnibus Analysis-Major Sustainability Reforms Confirmed*. [Gönderi]. LinkedIn. https://www.linkedin.com/posts/david-carlin7_our-analysis-on-the-updated-omnibus-is-out-activity-7300810853094752259-b1SQ/
- Carlin, D. (2025b, 2 Nisan). *Europe is scaling back on sustainability regulations*. OMFIF. <https://www.omfif.org/2025/04/europe-is-scaling-back-on-sustainability-regulations/>
- Chen, Z., & Dar-Brodeur, A. (2020). Trade and labour standards: Will there be a race to the bottom? *Canadian Journal of Economics*, 53(3), 916-948. <https://doi.org/10.1111/caje.12450>
- Clerc, C. (2021). *The French duty of vigilance law: Lessons for an EU directive on due diligence in multinational supply chains*. (ETUI Policy Brief, No: 1/2021). European Trade Union Institute. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3765288
- Coslin, C., Naidoo, L., & Renard, M. (2020). Duty of care and vigilance in human rights matters: From an international impulse to European implementations. *RED*, 1, 71-79. <https://doi.org/10.3917/red.001.0071>
- Costa, M. (2025, 26 Şubat). *EU omnibus sustainability proposal: why experts are concerned*. Green Central Banking. <https://greencentralbanking.com/2025/02/26/eu-sustainability-omnibus-proposal/>
- Crane, A., LeBaron, G., Phung, K., Behbahani, L., & Allain, J. (2021). Confronting the business models of modern slavery. *Journal of Management Inquiry*, 31(3), 264-285. <https://doi.org/10.1177/1056492621994904>
- Çımrın, Ç., Kara, P., & Caygın, F. (2023). *Alman tedarik zincirleri yasası'nın Türkiye'ye etkileri: Şirketlerin durum tespiti yükümlülükleri*. Friedrich Ebert Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/tuerkei/20112.pdf>
- De Schutter, O., Ramasastry, A., Taylor, M. B., & Thompson, R. C. (2012, Aralık). *Human rights due diligence: The role of states*. https://en.frankbold.org/sites/default/files/publikace/human_rights_due_diligence-the_role_of_states.pdf
- Deloitte. (2023). *Sustainable supply chain transformation: How to master the green transition of industrial supply chains*. https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/de/Documents/energy-resources/Deloitte_Sustainable%20Value%20Chain%20Transformation.pdf
- Deva, S., Ramasastry, A., & Wettstein, F. (2023). Beyond human rights due diligence: What else do we need? *Business and Human Rights Journal*, 8(2), 133-134. <https://doi.org/10.1017/bhj.2023.33>
- Durukan, F. (2024). *The EU's new due diligence and corporate responsibility frameworks on the businesses: A new milestone in Turkey-EU relations?* Global Relations Forum.

<https://www.gif.org.tr/files/grf-viewpoint-the-eus-new-due-diligence-and-corporate-responsibility-frameworks-on-the-businesses-1.pdf>

ECCJ (European Coalition for Corporate Justice). (2018). *Key features of mandatory human rights due diligence legislation* (ECCJ Position Paper). https://corporatejustice.org/wp-content/uploads/2021/04/eccj-position-paper-mhrdd-final_june2018_3.pdf

EUR-LEX. (2024). *Directive (EU) 2024/1760 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on corporate sustainability due diligence and amending directive (EU) 2019/1937 and regulation (EU) 2023/2859 (Text with EEA relevance)*. Document 32024L1760. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:L_202401760

European Commission. *Conflict minerals regulation*. https://policy.trade.ec.europa.eu/development-and-sustainability/conflict-minerals-regulation_en

European Commission. *Corporate sustainability reporting*. https://finance.ec.europa.eu/capital-markets-union-and-financial-markets/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en#legislation

European Commission. *Regulation on deforestation-free products*. https://environment.ec.europa.eu/topics/forests/deforestation/regulation-deforestation-free-products_en

European Commission. (2024a, 25 Temmuz). *Directive on corporate sustainability due diligence frequently asked questions*. https://commission.europa.eu/document/download/7a3e9980-5fda-4760-8f25-bc5571806033_en?filename=240719_CSDD_FAQ_final.pdf

European Commission. (2024b). *European Union: Trade in goods with LDC (least developed C-countries)*. https://webgate.ec.europa.eu/isdb_results/factsheets/region/details_ldc-least-developed-countries_en.pdf

European Commission. (2025, 26 Şubat). *Questions and answers on simplification omnibus I and II*. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_25_615

European Union. *Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022L2464>

European Union. *Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0095>

European Union. *EU taxonomy for sustainable activities*. https://finance.ec.europa.eu/sustainable-finance/tools-and-standards/eu-taxonomy-sustainable-activities_en

European Union. *Regulation (EU) 2019/2088 of the European Parliament and of the council of 27 November 2019 on sustainability-related disclosures in the financial services sector*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32019R2088>

- Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ). (2023). *The German act on corporate due diligence obligations in supply chains* (Report No. 04/2023). <https://www.bmz.de/resource/blob/154774/lieferkettengesetz-faktenpapier-partnerlaender-eng-bf.pdf>
- Felbermayr, G., Langhammer, R. J., Sandkamp, A., Herrmann, C., & Trapp, P. (2024). *Economic evaluation of a due diligence law* (Final Report). Kiel Institut für Weltwirtschaft. <https://www.ifw-kiel.de/publications/economic-evaluation-of-a-due-diligence-law-21644/>
- FIAN International. (2022, 29 Mayıs). *Business due diligence and related States' obligations in the context of corporate accountability* (Position Paper). <https://www.fian.org/en/publication/article/business-due-diligence-and-related-states-obligations-in-the-context-of-corporate-accountability-3056>
- FIDH. (2021, 15 Kasım). *Germany: call for an improvement of the supply chain due diligence act*. <https://www.fidh.org/en/issues/business-human-rights-environment/germany-call-an-improvement-of-the-supply-chain-due-diligence-act>
- Gordon, R. (2023, 14 Temmuz). *Ethical issues in supply chain management and procurement*. Business and Management Blog of American Public University. <https://www.apu.apus.edu/area-of-study/business-and-management/resources/ethical-issues-in-supply-chain-management-and-procurement/>
- Grabosch, R. (2021). *The supply chain due diligence act: Germany sets new standards to protect human rights*. Friedrich Ebert Stiftung. <https://library.fes.de/pdf-files/iez/18755.pdf>
- Gustafsson, M. T., Schilling-Vacaflor, A., & Lenschow, A. (2023). The politics of supply chain regulations: Towards foreign corporate accountability in the area of human rights and the environment? *Regulation & Governance*, 17(3), 853–869.
- Gülenç, İ. (2023, 11 Mayıs). *Kurumsal sürdürülebilirlik özen yükümlülüğü direktifi'nin uygulanmasının detayları*. <https://yesilbuyume.org/ulusal-kurumsal-surdurulebilirlik-raporlama-sistemi-kurulumunun-faydalari-ve-asamalari/>
- Harings, L., Jürgens, M., & Beermann, S. (2024). Using certificates and standards to comply with supply chain due diligence obligations. *Welternährung*, 04. <https://www.welthungerhilfe.org/global-food-journal/rubrics/business-human-rights/certificates-and-standards-for-due-diligence-compliance>
- Holly, G. (2024). *The EU corporate sustainability due diligence directive: Maximising impact through transposition and implementation*. The Danish Institute for Human Rights. <https://www.humanrights.dk/publications/eu-corporate-sustainability-due-diligence-directive-maximising-impact-through>
- Holly, G., Lysgaard, S. A., Veiberg, C. B., Dicalou, M., Aydın, F. C., Morris, D., & Feld, L. (2024b). *How do the pieces fit in the puzzle? Making sense of EU regulatory initiatives related to business and human rights*. The Danish Institute for Human Rights.

https://www.humanrights.dk/files/media/document/EURegulatoryMeasuresExplainer_EN_april2024.pdf

- Holly, G., Tansey, S., Nagaoka, J., Dicalou, M., & Veiberg, C. B. (2024a). *Due diligence in the downstream value chain case studies of current company practice*. The Danish Institute for Human Rights. https://www.humanrights.dk/files/media/document/Downstream_Policy-Output-Paper_EN_May2024.pdf
- Holm, J. (2024, 26 Nisan). *Due diligence law-time to end social dumping*. ESMC European Solar Manufacturing Council. <https://esmc.solar/due-diligence-law-time-to-end-social-dumping/>
- ILO. (2016). *Achieving decent work in global supply chains* (Report IV). International Labour Conference 105th Session, ILC.105/IV. <https://www.ilo.org/media/197356/download>
- ILO. (2019). *Labour standards in global supply chains how to meet them to become more competitive and sustainable*. https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@asia/@robangkok/documents/instructionalmaterial/wcms_725761.pdf
- ILO. (2023). *The Rana Plaza disaster ten years on: What has changed?*. <https://webapps.ilo.org/infostories/en-GB/Stories/Country-Focus/rana-plaza#intro>
- Im, H., & McLaren, J. (2023). *Global value chains and labor standards: The race-to-the-bottom problem* (NBER Working Paper Series, Working Paper No. 31362). https://www.nber.org/system/files/working_papers/w31362/w31362.pdf
- Jäger, J., Durán, G., & Schmidt, L. (2023). *Expected economic effects of the EU corporate sustainability due diligence directive (CSDDD)*. Verlag Arbeiterkammer Wien. https://wien.arbeiterkammer.at/interessenvertretung/eu/internationalerhandel/EU_expected_economic_effects.pdf
- Kolev, G. V., & Neligan, A. (2022). *Effects of a supply chain regulation: Survey-based results on the expected effects of the German Supply Chains Act* (IW-Report, No. 8/2022). Institut der deutschen Wirtschaft (IW). <https://hdl.handle.net/10419/251050>
- Kolev-Schaefer, G., & Neligan, A. (2024). *Due diligence-effect of supply chain regulation: Data-based results on the effects of the German supply chain act* (IW-Report No. 8/2024). Institut der Deutschen Wirtschaft. <https://www.iwkoeln.de/studien/galina-kolev-schaefer-adriana-neligan-data-based-results-on-the-effects-of-the-german-supply-chain-act.html>
- Komba, N., Tesfaye, L. A., Nisson, E., Solitander, N., Trommer, S., Verbrugge, B., & Andersson, G. (2023). *Towards inclusive European CSR policy: Analysing the impacts of the EU corporate sustainability directive on LDC trade* (Report No. UM_2023_5). Ministry for Foreign Affairs of Finland. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164759/UM_2023_5.pdf?sequence=1&isAllowed=y

- KPMG. (2021, 9 Mart). *What is the SFDR?: A snapshot of the sustainable finance disclosure regulation (SFDR)*. <https://kpmg.com/ie/en/home/insights/2021/03/what-is-the-sfdr-sustainable-futures.html>
- Krajewski, M., Tonstad, K., & Wohltmann, F. (2021). Mandatory human rights due diligence in Germany and Norway: Stepping, or striding, in the same direction? *Business and Human Rights Journal*, 6(3), 550-558.
- Krishnan, A., De Marchi, V., & Ponte, S. (2022). Environmental upgrading and downgrading in global value chains: A framework for analysis. *Economic Geography*, 99(1), 25–50. <https://doi.org/10.1080/00130095.2022.2100340>
- Lamy, P., Pons, G., van der Ven, C., & Azevedo, C. (2023, 1 Haziran). *GT14 – EU trade and the environment: development as the missing side of the triangle*. Europe Jacques Delors. www.europejacquesdelors.eu/publications/greening-trade-14
- Langbein, H. (2023). The German Lieferkettensorgfaltspflichtengesetz (LKSG)-A step towards more humanity in supply chains? *Dispatch*, 47. https://cllpj.law.illinois.edu/content/dispatches/2023/The_German_LKSG.pdf
- Maihold, G., Müller, M., Saulisch, C., & Schöneich, S. (2021). *Responsibility in supply chains: Germany's due diligence act is a good start* (SWP Comment No. 21). Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP). https://www.swp-berlin.org/publications/products/comments/2021C21_Responsibility_Supply_Chains.pdf
- Martin, E. (2022, 13 Temmuz). *The challenges of supply chain regulation*. Geopolitical Intelligence Services (GIS). <https://www.gisreportsonline.com/r/supply-chain-regulation/>
- Marzano, K. (2021). *The challenges of regulating global supply chains*. RIFS/Research Institute for Sustainability Helmholtz Centre Postdam. <https://www.rifs-potsdam.de/en/blog/2021/04/challenges-regulating-global-supply-chains>
- Mavroidis, P. C., & Sapir, A. (2024). *Key new factors likely to shape the EU's trade agenda in the next five-year term*. Policy Department for External Relations Directorate General for External Policies of the European Union. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/754448/EXPO_BRI\(2024\)754448_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2024/754448/EXPO_BRI(2024)754448_EN.pdf)
- Mende, J. (2019). The concept of modern slavery: Definition, critique, and the human rights frame. *Human Rights Review*, 20(2), 229–248. <https://doi.org/10.1007/s12142-018-0538-y>
- Messent, G., Filgueira, B., & Jiwani, A. (2024). *Get ready for the EU's corporate sustainability due diligence directive*. PwC. <https://www.pwc.co.uk/services/legal/insights/get-ready-for-eu-corporate-sustainability-due-diligence-directive.html>

- Nas, Ç. (2024, 14 Kasım). *The European Union and China: Between strategic partnership and systemic competition*. Heinrich Böll Stiftung. <https://tr.boell.org/en/2024/11/14/eu-and-china-between-strategic-partnership-and-systemic-competition#top-of-page>
- Navarrete, S. D. S., Borini, F. M., & Avrichir, I. (2020). Environmental upgrading and the United Nations sustainable development goals. *Journal of Cleaner Production*, 264, 121563.
- Neilan, J., Reilly, P., & Fitzpatrick, G. (2020, 28 Haziran). *Time to rethink the S in ESG*. FTI Consulting. <https://corpgov.law.harvard.edu/2020/06/28/time-to-rethink-the-s-in-esg/>
- New, S. J. (2015). Modern slavery and the supply chain: The limits of corporate social responsibility? *Supply Chain Management*, 20(6), 697-707.
- OECD. (2017, 15-17 Şubat). *Promoting sustainable global supply chains: International standards, due diligence and grievance mechanisms*. Paper presented at the 2nd Meeting of the G20 Employment Working Group. <https://www.ilo.org/media/424316/download>
- OECD. (2018). *OECD due diligence guidance for responsible business conduct*. <https://mneguidelines.oecd.org/OECD-Due-Diligence-Guidance-for-Responsible-Business-Conduct.pdf>
- OECD. (2021). *Building more resilient and sustainable global value chains through responsible business conduct*. <https://mneguidelines.oecd.org/rbc-and-trade.htm>
- Özboyacı, A. (2023). Alman tedarik zincirleri özen yükümlülüğü yasası ve Avrupa Birliği özen yükümlülüğü yönerge taslağı kapsamında şirketlerin sorumluluğu. *Regesta*, 8(2), 201-242.
- Partzch, L., & Vlaskamp, M. C. (2016). Mandatory due diligence for ‘conflict minerals’ and illegally logged timber: Emergence and cascade of a new norm on foreign accountability. *The Extractive Industries and Society*, 3(4), 978-986.
- Ponte, S. (2022). The hidden costs of environmental upgrading in global value chains. *Review of International Political Economy*, 29(3), 818-843. <https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1816199>
- Principles for Responsible Investment (PRI). (2020). *Why and how investors should act on human rights*. <https://www.unpri.org/download?ac=11953>
- Principle for Responsible Investment (PRI). (2024). *Human rights and social issues: Insights from the 2023 reporting cycle*. UNEP & UNGC. <https://www.unpri.org/download?ac=21416>
- Reuters. (2024, 24 Nisan). *EU parliament approves new business supply chain audit law*. <https://www.reuters.com/world/europe/eu-parliament-approves-new-business-supply-chain-audit-law-2024-04-24/>
- Ruhl, G. (2022). *Cross-border protection of human rights: The 2021 German supply chain due diligence act* (January 2, 2022). <https://ssrn.com/abstract=4024604>

- Saltzman, R., Broen, S. L., & Casciotti, J. J. (2024, 10 Ocak). *EU corporate sustainability due diligence directive nearly final*. The National Law Review Blog. <https://natlawreview.com/article/eu-corporate-sustainability-due-diligence-directive-nearly-final>
- Scheper, C. (2017). Corporate due diligence: A contribution to the enforcement of human rights? In C. Scherrer (Ed.), *Enforcement instruments for social human rights along supply chains* (pp. 186-207). Rainer Hampp Verlag.
- Schreuders, D. (2020). Human rights due diligence as part of 'Social' in ESG. *Tijdschrift Financieel Recht in de Praktijk*, 7, 47-52. https://assets.contentstack.io/v3/assets/blt3de4d56151f717f2/blt93af43893d579581/60bf5149ff4b120facb604d9/TFIP_Artivcle_human_rights_due_diligence_in_ESG.pdf
- Spinaci, S. (2023). *Corporate sustainability due diligence: How to integrate human rights and environmental concerns in value chains* (EPRS Briefing: EU Legislation in Progress, PE 729.424). European Parliament Research Service (EPRS). [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729424/EPRS_BRI\(2022\)729424_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/729424/EPRS_BRI(2022)729424_EN.pdf)
- Thoms, A., Ehrle, A., Fischer, K., & Walka, C. (2024, 1 Şubat). *Supply chain due diligence in the EU and Germany: Navigating the evolving landscape*. Baker McKenzie Blog. <https://supplychaincompliance.bakermckenzie.com/2024/02/01/supply-chain-due-diligence-in-the-eu-and-germany-navigating-the-evolving-landscape/>
- TİM. (2024a). *Avrupa Birliği Bilgi Notu* (Ekonomik Araştırmalar Mayıs 2024). https://tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlar%C4%B1/AB%20%C3%9Cİke%20Bilgi%20Notu.pdf
- TİM. (2024b). *Avrupa Birliği Bilgi Notu* (Ekonomik Araştırmalar Temmuz 2024). https://tim.org.tr/files/downloads/Ulke_Bilgi_Notlar%C4%B1/Avrupa%20Birli%C4%9Fi%20Bilgi%20Notu.pdf
- Tirschwell, P., Thomson, B., & Rouimi, Y. (2024, 1 Şubat). *Labor: A critical component of supply chains under growing pressure*. S&P Global. <https://www.spglobal.com/en/research-insights/special-reports/look-forward/labor-a-critical-component-of-supply-chains-under-growing-pressure>
- TÜİK. *Dış Ticaret İstatistikleri*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=dis-ticaret-104&dil=1>
- TURKONFED & GIZ. (2024). *Türkiye’de Sorumlu İşletme Davranışları Araştırma Raporu*. https://www.rbhturkiye.com/files/ugd/6a6fd4_36cb9b5c4cda4e95b6c4159cbe7b286f.pdf
- UK Modern Slavery Act. (2015). <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2015/30/data.pdf>

- UN Global Compact. (2015). *Supply chain sustainability: A practical guide for continuous improvement* (2. basım). UN Global Compact Office and BSR. https://d306pr3pise04h.cloudfront.net/docs/issues_doc%2Fsupply_chain%2FSupplyChainRep_spread.pdf
- UNIDO. (2023). *UNIDO and sustainable supply chains*. UNIDO Directorate of SDG Innovation and Economic Transformation. https://www.unido.org/sites/default/files/unido-publications/2023-11/UNIDO%20and%20Sustainable%20Supply%20Chains_0.pdf
- United Nations Human Rights. (2011). *Guiding principles on business and human rights: Implementing the United Nations "protect, respect and remedy" Framework* (HR/PB/11/04). https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf
- Villari, A., & Maestri, E. (2024, 18 Haziran). *European directive on mandatory due diligence on human rights and the environment*. DLA Piper. <https://www.dlapiper.com/en-cl/insights/publications/derisk-newsletter/2024/european-directive-on-mandatory-human-rights-and-the-environment>
- Walk Free. (2023). *Global slavery index 2023*. <https://www.walkfree.org/global-slavery-index/>
- WEF (World Economic Forum). (2022). *Supply chain sustainability policies: State of play* (WEF White Paper). https://www3.weforum.org/docs/WEF_Supply_Chain_Sustainability_Policies_2022.pdf
- Wehrmann, B. (2021, 3 Mart). *Germany's new supply chain law omits companies' climate responsibilities-media report*. Clean Energy Wire. <https://www.cleanenergywire.org/news/germanys-new-supply-chain-law-omits-companies-climate-responsibilities-media-report>
- Wise Persons Group. (2022). *Putting more union in the European customs ten proposals to make the EU customs union fit for a geopolitical europe*. https://taxation-customs.ec.europa.eu/system/files/2022-03/TAX-20-002-Future%20customs-REPORT_BIS_v5%20%28WEB%29.pdf
- Workers' Group EESC. (2024, 15 Mart). *Corporate sustainability and due diligence directive: The good, the bad, and the ugly*. <https://www.eesc.europa.eu/en/news-media/press-releases/corporate-sustainability-and-due-diligence-directive-good-bad-and-ugly>
- World Bank. (2020). *Trading for development in the age of global value chains*. <https://www.worldbank.org/en/publication/wdr2020>
- Yagci-Sokat, K. (2022). Addressing forced labor in supply chains in California. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 16, 100735. <https://doi.org/10.1016/j.trip.2022.100735>

EXTENDED ABSTRACT

Human rights and environmental violations occur both upstream and downstream in supply chains that are dynamic and complex. Responsible business principles will support companies in avoiding the negative impacts of their activities within the scope of both sustainability and ESG. Workers, who are the most crucial component of global supply chains, face numerous problems that have a negative effect on working conditions, such as forced labor, public health, and climate change.

Global supply chains have risks and adverse consequences like damage to the environment, child labor, and modern slavery, although they generate good social outcomes such employment, investment, and development. In order to ensure the sustainability of supply chains, international standards pointed out by the responsible business management must be implemented and integrated into the trade policies and national laws of the countries. Due diligence standards must now be included into governance structures in order to achieve sustainable supply chains and identify potential risks. It is necessary for countries to implement their legal, financial and economic regulations in a manner that supports and complements due diligence.

The main goal of due diligence standards is to raise awareness of the steps multinational corporations take to minimize and prevent any (potential) negative impacts on labor relations, human rights, and the environment. The general framework in this area takes its inspiration from UN and OECD standards, and it has been noticed that nations have recently shifted from soft to hard rules of law, especially in the fields of business and human rights. In this context, the scope and impacts of the German Supply Chain Due Diligence Act (LkSG) and the EU Corporate Sustainability Due Diligence Directive are discussed in this study.

It is seen that the LkSG focuses on the protection of environmental standards and human rights by emphasizing the global value chain, and companies with a certain number of employees (except small businesses and foreign suppliers) are included. This point of view, which is limited to first-tier suppliers, could possibly, ignore violations along the entire value chain.

Beyond national due diligence requirements, the Corporate Directive was established in 2024 to form an integrated legal standard throughout the European Union. It aims to prevent the negative effects that may arise from the activities of large companies in the EU and outside the EU

in terms of protecting human rights and the environment. It is therefore possible that the Corporate Directive will have a different impact on developed and developing countries or within the Union.

One of the most important features of the Corporate Directive is that it is supportive and complementary to the European Green Deal, the Paris Agreement and the UN Sustainable Development Goals. In this respect, it covers human rights violations and takes environmental harms into consideration. Since compliance costs are high, it is also possible for some countries to act as a non-tariff barrier. Especially when considering the least developed countries, in order to measure the impact of the Corporate Directive, it is necessary to look at how they are integrated into the global economy.

Different effects and outcomes will be experienced in terms of economic development, trade path, employment, and investment in developed and developing nations, depending on the implementation strategy and comprehensiveness of the legislation related to due diligence. Implementation at a single level, such as the Corporate Directive, is expected to increase compliance with the rules and facilitate implementation. Thus, differences on the level of national legislations can be eliminated. It is expected to have an effect on preventing unfair competition and eliminating factors that may cause a race to the bottom, especially in developing countries. Both the LkSG and the Corporate Directive have a perspective of risk-based due diligence. The activities of the company's own, suppliers, direct and indirect business partners are all covered. The Corporate Directive will undergo significant changes as a result of the Omnibus (simplification) package that was proposed at the start of 2025.

When considering the possible effects for Türkiye, the first thing to remember is that trade between Türkiye and the EU is carried out through the Customs Union agreement. The fact that Turkey exports to the EU-27 at a rate of about 40%, businesses and suppliers in Turkey will need to take action in this area due to the existence of member nations that enforce strict legal requirements as well as the impact of the Corporate Directive that is in place across the Union.

While there are mandatory due diligence regulations at the European Union level in terms of legal framework, it is seen that Turkey does not have a mandatory due diligence regulation in this scope and context focusing on human rights and environmental violations. Nevertheless, there are national regulations such as environmental, occupational health and safety laws that include constitutional protection, and international regulations such as the International Labour

---

Organisation (ILO) and the UN Guiding Principles on Business and Human Rights. However, unlike in the EU, there is no binding and compelling regulation related to environmental due diligence and human rights.

In general and in certain sectors, it is anticipated that all of these rules will raise reporting requirements and supply chain monitoring of businesses, leading to the strategic willingness to embrace sustainability. All of these elements will eventually provide businesses a competitive edge and increase investor and customer confidence, which could lead to significant gains.

Preventing environmental and human rights violations in upstream and downstream supply chains requires addressing supply chains as a whole. Investors and stakeholders use ESG criteria to assess a company's sustainability performance. In order to achieve the sustainability goal, the interaction between supply chain management and ESG is also crucial. In this context, due diligence is being adopted by more and more countries throughout their supply chains as risk-identifying and preventive regulations.